

Raamleerplan Meerjarige Dirigenten Opleiding

Kaders voor opleidingen tot amateur koordirigent
Utrecht, december 2010

Hans Noyens

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Inleiding	6
1. De MDO en haar omgeving	7
1.1 Binnen de Amateurkunst – de koorwereld	7
1.2 Aanbieders van MDO en overige muzikaleducatie	8
1.3 Doelgroep en doel van de opleiding	9
2. Uitgangspunten	10
2.1 Competenties van de dirigent	10
2.2 Visie op leren	10
2.3 Leeractiviteiten en werkvormen	11
2.4 Visie op doceren	12
2.5 De leeromgeving	13
3. Begintermen – Eindtermen – Toetsing	15
3.1 Begintermen	15
3.2 Toelatingstest en Persoonlijk Ontwikkelingsplan	17
3.3 Eindtermen	18
3.4 Toetsing	21
4. Inhoud en Organisatie van de opleiding	24
4.1 Aanbod	24
4.2 Coördinator, cursusleider, docenten	25
4.3 Leeromgeving	26
4.4 Tijdsbesteding	27
4.5 Portfolio	29
4.6 Lesmateriaal	29
4.7 Publiciteit en werving	30
4.8 Kwaliteitszorg en evaluatie van de opleiding	31
Nawoord	33
Geraadpleegde Literatuur	36
Bijlagen	37
A: Notenvoorbeelden toetsing begintermen	38
B: Notenvoorbeelden toetsing eindtermen	44
C: Model Persoonlijk Ontwikkelingsplan	48
D: Model portfolio	49

E. Examenreglement	50
F: Klachtenbehandeling	55
G: Cijferlijst	56
H: Evaluatie van de opleiding	57
I: Informatie en literatuur	59
Colofon	60

Voorwoord

Nederland zingt graag en veel en de Nederlandse koorwereld vormt daarvan het overtuigende bewijs met een enorme rijkheid aan genres, gezelschappen en activiteiten. En al die zingende ensembles worden, vaak wekelijks, geleid door een dirigent die hen inspireert, leert en de schoonheid van muziek en de kracht van samen musiceren laat ervaren.

De grote hoeveelheid en diversiteit aan koren vragen om een groot arsenaal aan dirigenten. Daarin kunnen de muziekvakopleidingen alleen niet voorzien en het is dan ook een groot goed dat de koorwereld ook zelf opleidingen heeft voortgebracht. De Meerjarige Dirigenten Opleiding (MDO) vormt daarin één van de belangrijkste en stelt al jarenlang dirigenten in de gelegenheid het vak koordirectie te leren. Dat levert de koorwereld een onmisbare bijdrage op in zijn ontwikkeling, vernieuwingsdrift en vitaliteit.

Daarin wil Kunstfactor met dit raamleerplan een stevige bijdrage leveren. Kunstfactor vindt het belangrijk dat koren toegerust kunnen worden met goede dirigenten en maakt zich dan ook sterk voor de ontwikkeling en uitbreiding van opleidingsmogelijkheden. Dat doet zij in nauwe samenwerking en samenspraak met het veld, opleidingsplaatsen en inhoudelijk specialisten.

Kunstfactor hoopt dat dit raamleerplan inspireert tot ontwikkeling en ondersteuning biedt bij de uitvoering en organisatie van opleidingen. Zodat opleidingsaanbieders en docenten hun belangrijke werk op een goede manier kunnen uitvoeren.

Hans Bijloo,
Hoofd Muziek

Inleiding

Veel amateurdirigenten in Nederland volgen een cursus. Deze dirigenten willen lessen volgen op kwalitatief goed en deskundig niveau. Elk talent, aangeboren of aangekweekt, moet tenslotte zorgvuldig ontwikkeld worden om te kunnen bloeien. En daar zijn vakdocenten voor nodig.

De Meerjarige Dirigenten Opleiding is een door de Stichting Certificering Kunsteducatie en Amateurkunst erkende en gecertificeerde opleiding en wordt in de koorwereld herkend als een gedegen en brede basisopleiding voor de amateurdirigent. Het is voor de amateurdirigent de enige mogelijkheid van een brede basisopleiding gebaseerd op een erkend leerplan. Subsidiegevers hechten aan certificering: een gecertificeerde opleiding vormt een waarborg voor kwaliteit.

Kunstfactor maakt zich sterk voor de ontwikkeling van opleidingsmogelijkheden voor koordirigenten en pleit voor het doorbreken van de opvatting dat dirigeren alleen door talent en ervaring in de praktijk te leren is. Talent kan immers ontwikkeld worden, ervaring is te sturen en te begeleiden. De ontwikkeling van een raamleerplan Meerjarige Dirigenten Opleiding, waar aanbieders van dirigentenopleidingen gebruik van kunnen maken, is een praktische stap die vanuit die visie wordt gezet.

Het raamleerplan is een leerplan waarin op hoofdlijnen de inhoud en de organisatie van de kaderopleiding wordt beschreven. Op basis van dit raamleerplan schrijven de verschillende kaderopleidingen naar eigen inzicht een opleidingswerkplan, afgestemd op de wensen en behoeften van de deelnemers en het werkveld. Het raamleerplan biedt deelnemers aan de kaderopleiding houvast en een zekere garantie voor kwaliteit. Tegelijk geeft het raamleerplan richting aan de concrete uitvoering door instellingen en docenten.

Met het Raamleerplan Meerjarige Dirigenten Opleiding geeft Kunstfactor een stevige impuls aan de ontwikkeling van de opleidingsmogelijkheden voor de amateur koordirigent.

De rol van Kunstfactor

Kunstfactor is betrokken bij de inhoudelijke kwaliteit van kunsteducatie. Kunstfactor adviseert op verzoek van opleidingsaanbieders over hun opleidingswerkplan. Uiteraard aan de hand van het raamleerplan wordt dan meegedacht over inhoudelijke ontwikkeling en kwaliteit, zoals visie, inhoud, mogelijkheden en betrokken docenten.

Kunstfactor voelt zich ook verantwoordelijk voor het regelmatig aanpassen van inhoudelijke richtlijnen in het raamleerplan, in samenspraak met de gebruikers in het veld.

Dit raamleerplan is tot stand gekomen met adviezen van deskundige docenten, onderwijskundigen en coördinatoren en docenten vanuit opleidingen gericht op het beroepsonderwijs.

1. De MDO en haar omgeving

1.1 Binnen de Amateurkunst – de koorwereld

Amateurkunst

Van de acht miljoen amateurkunstenaars die Nederland telt¹ zijn er ruim 1.650.000 die aan zang doen. Daarvan is 44% man en 56% vrouw. Zo'n 808.5000 (49%) zangers zijn lid van een club of vereniging. Zo'n 102.900 (14%) mensen volgen lessen of cursussen.

Onderstaande tabel laat zien hoe die aantallen zich verhouden tot die in andere disciplines.

	Alle actieve kunstbeoefenaars	Beeldende kunst	Zang	Instrumentale muziek	Dans	Theater	Schrijven	Nieuwe media
Absolute aantallen beoefenaars	8.000.000	3.150.000	1.650.000	2.100.000	1.800.000	900.000	1.800.000	2.100.000
Lid van club of vereniging	24%	10%	49%	16%	19%	28%	9%	9%
Lessen, cursussen	24%	22%	14%	20%	24%	24%	7%	13%
Ingeschreven bij instellingen voor de kunsten	16%	1%	6%	18%	39%	11%	5%	8%

Als we er vanuit gaan dat de helft van 1.650.000 beoefenaars van zang in een koor zingt, en dat een gemiddelde vereniging 30 zangers heeft, dan zijn er zo'n 13.250 koren waar een dirigent voor staat. Dat vormt een uitgebreid werkterrein voor zowel de professionele als ook de amateurdirigent.

Koorwereld

Koren functioneren in de 21^e eeuw op basis van flexibele verbondenheid en leggen steeds vaker een op de omgeving gerichte nieuwsgierigheid aan de dag. De lichte muziek heeft een hoge vlucht genomen. Er zijn veel ensembles die zich met lichte muziek bezighouden en ook de klassiek georiënteerde koren wagen zich zo nu en dan aan het lichte genre. Het aantal lichte muzikarrangeurs en –componisten groeit en de klassiek georiënteerde componisten nemen in toenemende mate elementen uit de lichte muziek op in hun idioom. Hand in hand met de keuze voor de lichte muziek is er aandacht voor podiumpresentatie: voor de expressiviteit van houding, beweging en mimiek, voor regie, decor en belichting. Ook klassiek georiënteerde koren ontdekken de mogelijkheden van podiumpresentatie.

Van koor zingen wordt wel eens beweerd dat het vooral een sociale muzikale activiteit is waarin de muzikale prestatie pas op de tweede plaats komt. Hoe de balans tussen het prestatieve en het sociale ook moge zijn, het is duidelijk dat het grote aantal laagdrempelige koren een dankbaar werkterrein vormt voor met name de amateurdirigent.

¹ Monitor Amateurkunst, MAK 2009

De koorwereld anno 2010 stelt specifieke eisen aan de dirigent; niet alleen op het terrein van organiseren en omgang en communicatie met een bestuur maar ook ten aanzien van programmering en stem- en koorvorming moet een dirigent gerichte en overwogen keuzes kunnen maken. Daarnaast moet hij thuis zijn op het gebied van regie, arrangeren en wordt verondersteld dat hij de weg weet naar belangwekkende (muzikale) informatiebronnen op internet en de infrastructuur van het vaderlandse cultuurlandschap kent. E-mail en internet maken dat hij gemakkelijk betrokken raakt bij bestuurlijke en organisatorische aangelegenheden en dat hij als een spin in het web functioneert.

Positie MDO

De MDO neemt een centrale positie in binnen het stelsel van opleidingen. Het vormt voor de koorwereld een belangrijk aanbod van amateurdirigenten en tegelijkertijd een kweekvijver voor de specialistische opleidingen zoals die van Kinderkoordirigent, Dirigent Licht Vocaal en Gregoriaans Scholaleider. Dat heeft alles te maken met de samenhang van het stelsel dat in de jaren 90 van de vorige eeuw door de SNK (de stichting Samenwerkende Nederlandse Korenorganisaties) is vormgegeven. Het biedt daarnaast ook de aansluitingsmogelijkheden met het muziekvakonderwijs. De gezamenlijke MDO opleidingsplaatsen leveren jaarlijks zo'n 25 à 30 dirigenten af.

Naast de MDO wordt de opleiding Kerkmusicus III aangeboden die qua niveau en tijdsbelasting vergelijkbaar is met de MDO. De Applicatieopleiding is de verkorte, eenjarige vorm van de MDO voor afgestudeerde vakmusici met een instrumentale, vocale of schoolmuziek achtergrond.

Voortraject MDO

De MDO kent ook een zogeheten voortraject dat qua inhoud en niveau aansluiting biedt. Dit voortraject bestaat uit een Oriëntatiecursus (10 à 25 uur) en de Basiscursussen I en II (elk van 40 lessen). Cursussen van het voortraject worden in het hele land aangeboden.

Gecombineerde opleidingen

Op verschillende plaatsen, zowel waar men MDO aanbiedt alsook elders, is er naar gezocht opleidingen te combineren: koordirectie + hafabra-directie, koordirectie + koorschooling, koordirectie + organist/cantoropleiding. Dat biedt interessante kruisbestuivingen en levert efficiencyvoordelen op.

1.2 Aanbieders van MDO en overige muzikeducatie

De Meerjarige Dirigenten Opleiding valt onder het verzorgingsgebied van de provinciale overheid en de provinciale steunfunctie. Het ligt voor de hand dat de provinciale instellingen die zorg dragen voor de ondersteuning van de amateurkunst deze kaderopleiding organiseren en uitvoeren. Zij beschikken immers over de deskundigheid en de specifieke binding met het vocale amateurveld die nodig is voor het opzetten en begeleiden van deze kaderopleiding. Ook andere instellingen kunnen echter een kaderopleiding initiëren.

Het scholingsaanbod voor koordirigenten amateur en professional is divers en er zijn verschillende soorten aanbieders. Naast de muziekvakopleidingen en gerelateerde hogescholelen zoals Bourdon, IDE, Kreato Thorn, de provinciale Amateurkunstinstellingen, de lokale Centra voor de Kunsten en de bisdommen, zijn er tal van particuliere initiatieven zoals Korenorganisatie BALK – Opleiding Dirigent Licht Vocaal, Kinderkooracademie Nederland, Muziekpraktijk 6a en Kleine Steentjes Muziektrainingen.

1.3 Doelgroep en doel van de opleiding

Doelgroep

De deelnemer aan de MDO is de gedreven koordirigent of amateurmusicus die:

- zelf dirigeert en actief met dirigeren bezig is;
- zelf zingt en/of musiceert en ambities heeft om te gaan dirigeren;
- ambities heeft om de koorzangers beter te laten zingen in koorverband.

Voorop staat dat de cursist een passie voor dirigeren heeft en koormuziek graag wil (leren) overbrengen op anderen. De cursist heeft de wens om te investeren in zijn of haar ontwikkeling door in de opleiding gericht te werken aan de eigen artistieke en didactische vaardigheden. De opleiding is geschikt als basis voor aankomende en beginnende dirigenten die reeds koren dirigeren of voornemens zijn dat te gaan doen.

Tot de doelgroep behoren ook de dirigenten die al meer ervaren zijn in het dirigeren maar behoefte hebben deze ervaring op gestructureerde wijze te verbreden en te verdiepen. De opleiding dient dan ter verbreding en verdieping, en brengt cursisten in aanraking met de nieuwste ontwikkelingen in het vak.

Profiel

De huidige MDO-cursist is de fanatieke amateurmusicus, gedreven om leiding te geven en met een meer dan gemiddelde algemene muzikale kennis, gemiddeld genomen met een HBO-denkniveau en dikwijls vaardig in het bespelen van een instrument. Vanuit deze achtergrond als autodidact voor het koor gekomen ziet hij/zij zich op zeker moment geconfronteerd met de moeilijkheden van het vak en gaat op zoek naar scholingsmogelijkheden.

Geïnteresseerden geven aan dat ze komen om te leren dirigeren zonder onderscheid te maken naar de verschillende leergebieden. Dikwijls wordt dirigeertechniek als het meest wezenlijk te leren opleidingsonderdeel beschouwd. Er is vaak nog maar een beperkt besef en inzicht van het belang van vocale scholing en kennis, van repetitietechniek en communicatieve vaardigheden, van het belang van een klankvoorstelling en muzikale fantasie.

Doel

De MDO is de opleiding voor de amateur koordirigent in Nederland. Qua inhoud breed zowel als specifiek, met algemene vakken en specifieke dirigeervakken maar ook met thematische modules, een stage en reflectiegesprekken. Sterk geworteld in de dirigeerpraktijk van de amateurdirigent en met een grote variatie aan werkvormen. Vormgegeven vanuit een heldere visie op leren.

Qua inrichting en organisatie gedegen maar ook flexibel, gericht op individuele leerbehoeften en – mogelijkheden van de cursist. O.a. instapmoment, de samenstelling van het vakkenpakket, vrijstelling of juist extra aandacht in bepaalde vakken, de bepaling van het leertempo kunnen daarnaar worden ingericht. Dat leidt tot individuele leerroutes.

Na het afronden van de opleiding is de dirigent in staat leiding te geven aan een breed scala van amateurkoren.

2. Uitgangspunten

2.1 Competenties van de dirigent

De koordirigent is de musicus die weet hoe hij moet *dirigeren, repeteren en programmeren*. En steeds is hij daarbij aan het communiceren, zijn functioneren heeft voortdurend plaats binnen een sociale context. Dat vraagt van hem dat hij vanuit verschillende rollen, op verschillende momenten en met verschillende partijen communiceert. De communicatie van de dirigent is het middel waarmee zijn functioneren voortdurend gestalte krijgt.

Het dirigeren, repeteren, programmeren, vragen van de dirigent bepaalde basiskennis en -vaardigheden. Zonder deze kennis en vaardigheden kan een dirigent niet functioneren, ze vormen de knowhow en het gereedschap van de ambachtsman. Bij aanvang van de opleiding moet de cursist al beschikken over een zeker kennis- en vaardigheidsniveau; tijdens de MDO wordt deze verder ontwikkeld.

Het gaat hierbij om de Vocale Vaardigheid en Kennis, om Instrumentale Vaardigheid, om Algemene Muziektheoretische Kennis en Vaardigheid in de Solfège.

2.2 Visie op leren

Een MDO-cursist leert optimaal:

- door zelf actief kennis te construeren;
- als de nieuw te verwerven kennis aansluit bij eerder verworven kennis;
- als kennis *in samenhang* wordt verworven;
- als de nieuw te verwerven kennis *direct toepasbaar* is in de praktijk;
- *in contact* met anderen;
- als hij met regelmaat *reflecteert* op zijn handelen.

Leren is een constructief proces

Mensen zijn geen passieve ontvangers van informatie, maar bouwen zelf hun kennis en vaardigheden op. Hiervoor doen zij een beroep op informatie die van buitenaf wordt aangeboden. Deze informatie wordt niet rechtstreeks opgenomen, maar moet worden geïnterpreteerd, bewerkt en aangepast. Dit gebeurt in samenhang met aanwezige voorkennis en vaardigheden, verwachtingen en behoeften. Het interpreteren, verwerken en aanpassen is een actief proces.

Leren is een cumulatief proces

Leren is niet alleen een actief en constructief proces, maar ook een cumulatief proces. Dat wil zeggen dat er in het leerproces steeds wordt voortgebouwd op en gebruik gemaakt van eerder verworven kennis en vaardigheden. De voorkennis van mensen beïnvloedt telkens weer het leerproces.

Leren in samenhang

Leren in samenhang maakt kennis betekenisvol. Kennis in losse, op zichzelf staande stukjes, tot je nemen is veel minder effectief dan wanneer ze in verband zijn gebracht met samenhangende kennis en contexten. Kennis wordt betekenisvol als deze samenhang vertoont. De kans op het beklijven van betekenisvolle kennis is groot.

Leren gericht op wendbaar gebruik

We leren nieuwe kennis en vaardigheden met de bedoeling die te kunnen gebruiken in nieuwe situaties. Leren is dan gericht op wendbaar gebruik². Leren op dit niveau vraagt van de lerende meer dan alleen beheersen en begrijpen van kennis. Kennis wordt toepasbaar in nieuwe situaties als de lerende al tijdens het leerproces zelf kennis creatief moet toe passen.

Leren is een sociaal proces

Kennis wordt niet alleen individueel geconstrueerd, maar wordt ook steeds weer gespiegeld aan de opvattingen van anderen. Kennis komt tot stand door interpretatie van informatie. Omdat interpretatie afhankelijk is van de voorkennis en associaties van lerenden, is deze per definitie subjectief van aard. Door eigen kennis te spiegelen aan de kennis van anderen, wordt deze niet alleen verrijkt, maar bereikt deze een hogere mate van intersubjectiviteit.

Leren is reflecteren

Leren en reflecteren zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Door terug te kijken op je handelen en jezelf vragen te stellen waarom je doet zoals je doet, kun je stappen vooruit maken. Het gaat er dan niet zozeer om of je goed of juist niet goed gehandeld hebt. Dat is evalueren. Doel van het reflecteren is het vergroten van begrip en inzicht en het verbeteren van je gedrag.

2.3 Leeractiviteiten en werkvormen

Alle keuzes die betrekking hebben op de inrichting van het onderwijsleerproces vloeien logischerwijs voort uit de visie op leren voor MDO. Zie hieronder.

In 2.2 werd beschreven hoe een MDO-cursist optimaal leert. Kijken we specifiek naar de activiteiten die gevraagd worden van de cursist (in de visie op leren voor MDO), dan worden van de cursist veel leeractiviteiten gevraagd op de leerniveaus 'integreren' en 'creatief toepassen' zoals hieronder in het overzicht te zien is³. Deze leeractiviteiten doen een beroep op het hogere orde denken van cursisten. Het vraagt oude kennis met nieuwe kennis te integreren en nieuwe kennis te construeren. Er is dan bij uitstek sprake van actief leren en construeren.

Dat op de twee laatst genoemde leeractiviteiten hier zoveel accent wordt gelegd, wil niet zeggen dat de eerste twee niveaus niet belangrijk zijn of achterwege gelaten moeten worden. In het onderwijsleerproces van een MDO moet ook ruimte zijn voor de eerste twee leerniveaus, 'onthouden en 'begrijpen'. Soms moeten we eerst dingen weten en begrijpen om tot integreren en toepassing over te kunnen gaan.

Specifieke leeractiviteiten	leerniveau
Aanwijzen, benoemen, beschrijven, definiëren, oefenen, opzeggen, stappen aangeven, vertellen	→ onthouden (beheersing)
Afleiden, beredeneren, fout aangeven, onderscheiden, samenvatten, uitleggen, verdedigen, verkennen, verklaren	→ begrijpen (beheersing)
Aantonen, afzetten tegen elkaar, analyseren, beargumenteren, beoordelen, classificeren, patroon zien, plannen, relateren, voorspellen	→ integreren (beklijving)
Bewijzen aangeven, bewust kiezen, creëren, concluderen, evalueren, hypothese + onderzoek opstellen, ontwerpen, ontwikkelen, selecteren, speculeren, uitvinden	→ creatief toepassen (wendbaar gebruik)

² Lowyck, J. & Verloop, N. et al.; *Onderwijskunde* (1995)

³ Ebbens, S. & Ettekoven, S.; *Actief leren* (2005)

Leeractiviteiten vragen om passende werkvormen. Werkvormen dienen de leeractiviteiten aan te spreken. Ze dienen als middel om doelen te bereiken. Daarnaast is de keuze voor een bepaalde werkvorm onder meer afhankelijk van:

- groepsgrootte, deelnemers aantal;
- tijd;
- beschikbare middelen, ruimtes, leeromgeving;
- competenties van de docent;
- beginsituatie van de deelnemers;
- leerstof.

Bij werkvormen die integreren en creatief toepassen op gang brengen valt te denken aan:

- onderwijsleergesprek;
- samenwerkend leren;
- (denk)vragen stellen;
- simulaties;
- oefensituaties.

2.4 Visie op doceren

Als resultaat van de opleiding zien we voor ons de creatieve en breed georiënteerde amateurdirigent, die geïnspireerd én inspirerend leiding geeft op basis van een flinke bagage aan kennis en vaardigheden.

Daarop zal de MDO qua inhoud en qua leeromgeving voor die inhoud zijn afgestemd, zodanig dat de student intensieve leerervaringen opdoet, zelf gaat reflecteren en gaat experimenteren. Daarvoor is een passende inrichting en organisatie van de opleiding van belang.

De docent die lesgeeft aan de MDO moet het hierboven genoemde leerproces kunnen begeleiden om zijn cursisten optimaal te laten leren. Dit vraagt van hem verschillende rollen met daarbij horende competenties. Voor docenten kan dat betekenen dat ze ook zelf nieuwe kennis, vaardigheden en attitudes moeten verwerven. Als ze die eigen maken op de wijze zoals hierboven beschreven, dan zal hun rol als docent in kracht toenemen. Immers de docent geeft dan een voorbeeld aan zijn cursisten als het gaat om leren zoals we dat voor ogen hebben in de MDO.

Rollen van de MDO-docent. Hij is:

1. Vakexpert: is expert op inhoud van het onderwijs: dirigeren;
2. Ontwerper: kan onderwijs ontwerpen;
3. Didacticus: kan het onderwijsleerproces vormgeven;
4. Pedagoog: kan het onderwijsleerklimaat vormgeven;
5. Coach: kan cursisten helpen reflecteren;
6. Collega: kan samenwerken.

Bijbehorende kennis, vaardigheden en attitudes

- Ad 1) Vakexpert
Dirigeren
Pianospelen
Zingen

Ad 2) Ontwerper

- Doelgericht lessen en series van lessen ontwerpen
- Betekenisvolle praktijkopdrachten ontwerpen
- Werkvormen voor samenwerkend leren ontwerpen
- Geïntegreerd en in samenhang met andere vakgebieden ontwerpen

Ad 3) Didacticus

- Instructies geven
- Werkvormen voor samenwerkend leren begeleiden
- Techniek van vragen stellen

Ad 4) Pedagoog

- Veilig leerklimaat creëren

Ad 5) Coach

- Reflectiegesprekken voeren
- Inspireren en enthousiasmeren

Ad 6) Collega

- Synergetisch samenwerken met collega's

2.5 De leeromgeving

De verschillende wijzen waarop een cursist optimaal leert, vragen om afwisselend activerend onderwijs. De opleiding vindt daarom plaats in verschillende leeromgevingen, die ruimte bieden aan interactie en actieve ontwikkeling van de deelnemers.

De drie soorten leeromgevingen die dit onderwijs moeten faciliteren worden hier globaal omschreven. Er worden verschillende contexten aangeboden die elk hun waarde hebben.

Onderwijsruimtes

De onderwijsruimtes zijn de plekken waar de deelnemers onderwijs krijgen en samenkomen in het kader van hun opleiding: klaslokalen, vergaderruimtes, e.d. Zonder hier concrete specificaties te geven, moet er op gelet worden dat deze ruimtes zich lenen voor verschillende activiteiten: klassikaal onderwijs, groepswork, opdrachten, discussies, etc. De leeromgeving moet een veilige plek zijn voor ontmoeting, interactie en interpersoonlijke kennisoverdracht. De onderwijsruimtes faciliteren verschillende leeractiviteiten waarmee de deelnemers zich actief kunnen ontwikkelen.

Stageplek

De MDO biedt vanwege haar praktijkgerichtheid zelf een praktische leeromgeving; daarnaast is de stage bij uitstek een situatie waarin sprake is van 'ontdekkend leren'. Een goede stageplek is een krachtige leeromgeving. Dit houdt onder andere in dat de stageomgeving levensecht is en overeenkomt met de situatie waarin het geleerde moet worden gebruikt of toegepast. Verder nodigt de stage uit tot activiteit, waarbij het roer door de stagebegeleider geleidelijk wordt overgegeven aan de stagiair⁴.

Digitale leeromgeving

Een digitale leeromgeving kan ingezet worden als aanvulling op de contacturen. Doel van een digitale leeromgeving is om verschillende didactische en leerfuncties in één altijd toegankelijk

⁴ De Waal, 2004

systeem onder te brengen⁵. Bij de opleiding tot amateur koordirigent kan een digitale leeromgeving niet alleen als middel worden ingezet om het leerproces te ondersteunen, maar dient ook een doel op zich als het gaat om digivaardigheid en mediawijsheid.

Een digitale leeromgeving kan allerlei vormen aannemen, van een eenvoudige website tot een interactieve game. Hoewel er steeds meer veelbelovende voorbeelden zijn van betekenisvolle ontdekkingsrijke digitale leeromgevingen, is het uiteraard niet noodzakelijk voor de opleiding tot amateurdirigent een leeromgeving te ontwikkelen die voorzien is van de nieuwste snufjes.

Het meest voor de hand liggend voor de MDO is de vorm van een eenvoudig online platform of een *community of learners* waar verschillende functies samenkomen. De digitale leeromgeving kan dienen als instructiemiddel, informatiebron en communicatiemiddel. Functionaliteiten op elke plaats en tijd kunnen worden benut waardoor de deelnemers hun eigen kennis kunnen opbouwen in interactie met andere deelnemers en de docenten.

De digitale leeromgeving biedt veel flexibiliteit. Lesmateriaal kan bijvoorbeeld eenvoudig up-to-date gehouden worden en op actualiteiten kan snel worden ingespeeld. Zo kan men doorlinken naar websites, filmpjes tonen of onderling discussiëren op een forum. Een digitale leeromgeving kan een uitkomst bieden bij (deeltijd)opleidingen met een beperkt aantal contacturen.

Tabel: Onderdelen en functies van een digitale leeromgeving

Onderdeel	Functies
Leerstofcomponent	Lesstof overzichtelijk ordenen (bijv. thematisch, als hypertext, met filmpjes) en aanbieden
Communicatiedeel	E-mail, synchrone communicatie ((video)chat), asynchrone communicatie (discussieforum) voor deelnemers onderling en de docenten
Toetsdeel	Aanmaak van een digitaal portfolio en/of (oefen)toetsen en – opdrachten, evt. gekoppeld aan een 'leerlingvolgsysteem' waarin resultaten worden bijgehouden
Beheers- of managementdeel	Leerdoelen aan opleidingsopbouw koppelen, lesstof, materialen, enz. ordenen (bijv. in opleidingsrooster), toegangsbeheer voor gebruikers en hun rechten

⁵ De Jong, Kanselaar & Lowyck, 2009

3. Begintermen – Eindtermen – Toetsing

De verschillende contexten waarbinnen en rollen waarin een dirigent moet kunnen functioneren, leidt tot onderstaande zes vakken binnen de opleiding.

De vakken voor de dirigent aan de MDO zijn:

- I. Dirigeren
- II. Repeteren
- III. Programmeren

Voor deze vakken heeft de dirigent basale kennis en vaardigheden nodig, vertaald naar de vakken:

- IV. Vocale Vaardigheid en Kennis
- V. Instrumentale Vaardigheid
- VI. (a) Algemene Muziektheoretische Kennis en (b) Vaardigheid in de Solfège

Aan het hoe als dirigent te communiceren wordt tijdens de MDO veel aandacht besteed; het vormt een geïntegreerd onderwerp in de vakken dirigeren, repeteren en programmeren en wordt onderscheiden beoordeeld op de eindcijferlijst.

3.1 Begintermen

Van de begintermen zijn voor de relevante onderdelen ter illustratie notenvoorbeelden opgenomen in de bijlagen.

Bij aanvang van de opleiding moeten vaardigheden, kennis en attitudes al een zeker niveau hebben. Daardoor ontstaat niet alleen optimaal de gelegenheid voor verdere ontwikkeling op de terreinen die voor de amateurdirigent belangrijk zijn, het stellen van begineisen zorgt ook voor een qua niveau homogene cursistengroep. Daardoor wordt een stimulerende leeromgeving gecreëerd. Hieronder is dat vertaald naar begintermen voor de opleiding.

De begintermen zijn hierna concreet en uitgebreid beschreven en vertaald naar indicatoren; dat maakt ze meetbaar en toetsbaar en vergelijkbaar met de eindtermen. Ze zijn gelijk aan de eindtermen van de Basis cursus. Daarnaast is het minstens zo belangrijk dat er gekeken wordt naar de ontwikkelbaarheid en motivatie van een cursist. Die zijn immers in sterke mate bepalend voor het gehele leerproces en leertempo in de MDO.

Het is uiteindelijk aan de opleider om te bepalen hoe om te gaan met het toetsen van de begintermen en een goede inschatting te maken of de cursist zal kunnen voldoen aan de eindtermen.

Het dirigeren van een eigen koor wordt als verplichte eis gesteld, bij voorkeur vanaf het begin van de opleiding, maar in elk geval bij de start van het tweede leerjaar.

I Begintermen Dirigeren

- heeft een adequate dirigeertechniek

Indicatoren Dirigeren

- dirigeert dirigeerschema's in 2-, 3- en 4-slag

- kan een adequate dirigeerbeweging maken, weet te variëren naar tempo, dynamiek en karakter
- dirigeert een voorbereid lied in een 2-, 3- en 4-slag, startend op de 1ste tel van de maat of startend met een opmaat
- dirigeert een eenvoudige vierstemmige koorzetting met het aangeven van inzetten op verschillende momenten in de maat met een onafhankelijke linkerhand

II Begintermen Repeteren

- beschikt over een adequate repetitietechniek

Indicatoren Repeteren

- is in staat een canon en/of een eenvoudige vierstemmige koorzetting in te studeren
- is in staat een repetitieplan te bedenken en uit te voeren
- weet helder, open en geïnspireerd te communiceren
- is in staat op een opbouwende manier instructies te geven
- is in staat enthousiast met een koor te werken

III Begintermen Programmeren

- geeft blijk op de hoogte te zijn van verschillende aspecten die een rol spelen bij het programmeren

Indicatoren Programmeren

- geeft een motivatie bij een zelf uitgevoerd programma

IV Begintermen Vocale Vaardigheid en kennis

- heeft een gezonde en ontwikkelbare stem
- heeft geen onoverkomelijke stem- of gehoorproblemen

Indicatoren Vocale Vaardigheid en Kennis

- kan een toon zuiver overnemen
- heeft een stembereik van minimaal een octaaf plus een kwint
- heeft elementaire kennis en vaardigheden met betrekking tot houding, adem, resonans en klinkervorming
- toont binnen een eenvoudig lied een basale vocale vaardigheid met betrekking tot adem, resonans en klinkervorming
- kan van een voorbereide homofone koorzetting zelfstandig en toonvast de afzonderlijke stemmen zingen
- kan van een voorbereide driestemmige canon zelfstandig en toonvast een partij zingen, met tegelijkertijd gespeelde of gezongen tegenstemmen
- heeft elementaire kennis en vaardigheden met betrekking tot articulatie (legato, staccato, marcato) en dynamiek

V Begintermen Instrumentale Vaardigheid

- heeft een instrumentale basisvaardigheid

Indicatoren Instrumentale Vaardigheid

- kan uit een voorbereide vierstemmige koorzetting gelijktijdig twee stemmen op de piano spelen

VIa. Begintermen Algemene Muziektheoretische Kennis

- heeft basiskennis van algemene muziektheorie

Indicatoren Algemene Muziektheoretische Kennis

- leest en benoemt noten in viool- en bassleutel, met kruisen en mollen
- kent en herkent dalende en stijgende intervallen t/m het octaaf op elke toon
- kent en herkent drieklanken in majeur en mineur, in grondligging en omkeringen, op elke toon
- kent en herkent toonladders t/m 4 voortekens in majeur/mineur, oorspronkelijk, harmonisch en melodisch
- kent en herkent kerktoonladders t/m 4 voortekens
- kent maatsoorten ingedeeld in tweedeligheid en driedeligheid, enkelvoudig en samengesteld, regelmatig en onregelmatig
- benoemt notenwaarden gerelateerd aan maataanduidingen
- bepaalt een meest voor de hand liggend slagschema
- kent de meest voorkomende dynamische tekens en tempoanduidingen
- kent de belangrijkste stijlperioden en hun componisten (globaal)

VIb. Begintermen Solfège

- beschikt over basisvaardigheden gehoor en solfège

Indicatoren Solfège

- kan een eenvoudig melodisch motief nazingen
- kan gelijktijdig voorgespeelde intervallen t/m het octaaf, groot en klein, nazingen en benoemen
- kan intervallen t/m een octaaf, groot en klein, zingen
- kan a prima vista ritmes uitvoeren in 2/4, 3/4, 4/4 en 6/8 maat waarbij de zestiende noot als kleinste notenwaarde geldt, met rusten, overbindingen en syncopen
- kan a prima vista een diatonische melodie zingen, die zich overwegend in secunden beweegt binnen de omvang van een octaaf en gebruik maakt van kwart-, halve en achtste noten, met enkele eenvoudige alteraties
- kan drieklanken in majeur en mineur, verminderd en overmatig, alle in grondliggingen (na)zingen en benoemen

3.2 Toelatingstest en Persoonlijk Ontwikkelingsplan

Van de leergebieden/vakken repeteren en programmeren is het toetsen van het beginniveau moeilijk maar niet onmogelijk. Voor programmeren valt te denken aan een van te voren ingeleverd schriftelijke programma + motivatie.

Bij groepsgewijze toetsing, eventueel met een proefkoor ontstaat snel een totaalbeeld van de kandidaat in zijn hoedanigheid als dirigent; ten aanzien van het dirigeren, repeteren en communiceren. Ook de vocale kennis en vaardigheid kan in zo'n situatie worden getoetst bijvoorbeeld aan de hand van een eenvoudige inzingoefening. Algemene Muziektheoretische kennis kan eveneens groepsgewijs getoetst worden.

Individuele toetsing levert vooral inzicht in de dirigeervaardigheden, instrumentale vaardigheid en vaardigheid in solfège van de kandidaat.

Bij de toelatingstest krijgt de cursist een advies dat bindend is daar waar de cursist voor een bepaald onderdeel niet aan de toelatingseisen heeft voldaan. Het advies vormt de basis van het Persoonlijk Ontwikkelingsplan dat de cursist zelf opstelt en waarin hij beschrijft welke vaardigheden en kennis hij wil ontwikkelen tijdens de opleiding.

(Bijlage C)

3.3 Eindtermen

(Van de eindtermen zijn voor de relevante onderdelen ter illustratie notenvoorbeelden opgenomen in de bijlagen.)

De te ontwikkelen vaardigheden, kennis en attituden moeten aan het einde van de opleiding een bepaald eindniveau hebben, hieronder vertaald naar eindtermen. De eindtermen zijn steeds zo geformuleerd dat het duidelijk is of het om kennis, vaardigheid of attitude gaat. De eindtermen worden geconcretiseerd door ze te vertalen naar indicatoren, dat maakt ze meetbaar en toetsbaar.

Alles wat getoetst wordt, dient te worden onderwezen, zodat de cursist de mogelijkheid heeft om zich de kennis, vaardigheden en attituden eigen te maken.

Om het onderdeel communiceren een duidelijke plaats in de opleidingen te geven, zijn er eindtermen voor geformuleerd die ook getoetst moeten worden. Maar omdat communiceren onlosmakelijk verbonden is met het dirigeren, repeteren en programmeren zijn de eindtermen ervan bij deze vakken ondergebracht en gemarkeerd met een *.

I. Eindtermen Dirigeren

- heeft een heldere dirigeertechniek (kennis en vaardigheid)
- laat een muzikale interpretatie en emotie zien tijdens het dirigeren in gebaar, mimiek en fysieke uitstraling (vaardigheid en attitude)*
- communiceert tijdens het dirigeren op affectieve wijze (vaardigheid)*

Indicatoren Dirigeren

- neemt een goede fysieke houding aan tijdens het dirigeren
- beschikt over een soepele en vloeiende basisbeweging tijdens het dirigeren
- dirigeert dirigeerschema's in 1-, 2-, 3-, 4-, 5-, 6-, 7
- verdeelt indien nodig de bewegingen van een dirigeerschema onder
- kan veranderingen van maatsoorten dirigeren
- maakt onderscheid in een activerende en een doorgaande dirigeerbeweging
- geeft inzetten op en binnen de tel aan in elk dirigeerschema
- dirigeert afsluitingen, fermate's, ademhalingsplaatsen, rusten, lange noten en cesuren
- dirigeert tempoveranderingen, dynamische veranderingen en veranderingen van karakter en klankkleur
- gebruikt tijdens het dirigeren een onafhankelijke linkerhand waarmee inzetten, accenten en dynamiek aangeven worden
- gebruikt een ondersteunende en gevarieerde mimiek tijdens het dirigeren*
- straalt muzikaliteit en gedrevenheid uit tijdens het dirigeren*
- inspireert zangers en musici door zijn algemene uitstraling tijdens het dirigeren*
- maakt (oog)contact met de koorleden zodat deze zich betrokken voelen*
- hanteert de lichaamstaal, mimiek en gestiek effectief*

II. Eindtermen Repeteren

- beschikt over een efficiënte en effectieve repetitietechniek (kennis en vaardigheid)
- plant en structureert een repetitie - korte termijn (kennis en vaardigheid)
- plant en structureert een repetitieproces - middellange en lange termijn (kennis en vaardigheid)
- is in staat tijdens het repeteren een klankvoorstelling te realiseren
- creëert een veilig en inspirerend werkklimaat (vaardigheid en attitude)*

Indicatoren Repeteren

- bereidt de partituur en de repetitie voor:
 - o weet hoe de partituur klinkt (klankvoorstelling)
 - o kan de partituur dirigeren
 - o kan iets vertellen over de achtergrond en context van de partituur (analyse)
 - o kan de tekst goed uitspreken en weet de betekenis van de tekst
 - o schat de beginsituatie van de repetitie goed in
 - o formuleert doelstellingen voor de repetitie
 - o bedenkt strategieën om zijn doelstelling tijdens de repetitie te realiseren (werkvormen)
 - o maakt een planning van de repetitie
- werkt tijdens de repetitie vanuit zijn voorbereiding
 - o realiseert doelstellingen
 - o houdt zich aan de planning
 - o varieert met verschillende werkvormen
 - o heeft een goed werktempo en varieert hierin
 - o geeft vocaaltechnische aanwijzingen ter verbetering van de klank
 - o weet een muzikale sfeer en klankvoorstelling over te brengen
- werkt aan een veilig en inspirerend werkklimaat*
 - o stimuleert het nemen van initiatief en verantwoordelijkheid binnen het koor
 - o houdt in zijn taalgebruik, omgangsvormen en manier van communiceren rekening met het niveau en de leefwereld van de koorleden
 - o luistert naar de koorleden en reageert op wat er sociaal gebeurt in het koor
 - o laat iedereen in zijn waarde en zorgt ervoor dat de koorleden respect opbrengen voor hem en voor elkaar
 - o gebruikt vaktermen die bekend zijn bij de koorleden, of zo nodig worden uitgelegd, waardoor de aanwijzingen betekenis hebben
 - o spreekt op een prettige manier, met voldoende rust, helderheid en nadruk
 - o zendt verbale en non verbale boodschappen uit die in overeenstemming zijn met elkaar
 - o geeft opbouwende instructies en feedback
 - o evalueert na de repetitie zijn voorbereiding en de repetitie

III. Eindtermen Programmeren

- stelt programma's samen voor de korte en lange(re) termijn afgestemd op de kwaliteiten van het ensemble en aansluitend bij het doel van een repetitieproces (kennis en vaardigheid)
- beschikt over een brede repertoirekennis (kennis)
- staat open voor en is nieuwsgierig naar nieuw repertoire (attitude)

Indicatoren Programmeren

- stelt programma's samen van verschillende lengtes voor verschillende koorformaties
- kent de titels en globaal de inhoud van de meest gebruikelijke koorbundels, zoals Ars Musica, Chor Aktuell, Das Schulchor, Oxford Book of English Madrigals, Oxford Book of French Chansons, Oxford Book of Tudor Anthems, etc.
- kent uitgangspunten van een goede programmering voor korte en lange termijn
- zoekt op verschillende manieren naar nieuw repertoire: websites, catalogi, bibliotheken, opera omnia edities, enz.

IV. Eindtermen Vocale Vaardigheid en Kennis

- beschikt over een goede zangtechniek (vaardigheid)
- is in staat om zich muzikaal en expressief te uiten in het zingen (vaardigheid en attitude)

- heeft relevante en toepasbare kennis over stemvorming en klank- en koorvorming (kennis)

Indicatoren Vocale Vaardigheid en Kennis

- neemt een goede houding aan tijdens het zingen
- heeft een goede ademtechniek
- zingt zuiver
- zingt goed legato
- is muzikaal expressief tijdens het zingen
- stelt relevante inzingprogramma's samen ter voorbereiding op een koorrepetitie
- geeft in een koorpartituur vocale moeilijkheden aan
- bedenkt strategieën om vocale problemen in een koorpartij op te lossen
- bedenkt methoden om gericht aan klank- en koorvorming te werken
- heeft kennis over houding, ademhaling, resonansgebruik, klinkervorming, articulatie en registers

V. Eindtermen Instrumentale Vaardigheid

- beschikt over een relevante en toepasbare instrumentale vaardigheid op een toetsinstrument

Indicatoren Instrumentale Vaardigheid

- speelt een van te voren voorbereide eenvoudige vierstemmige koorpartituur op een toetsinstrument
- speelt een van te voren voorbereide harmonische reductie van een partituur op een toetsinstrument
- speelt verschillende eenvoudige cadensen in alle toonsoorten op een toetsinstrument (bijvoorbeeld I – IV – V – I)
- speelt a prima vista één koorpartij uit een vierstemmige koorpartituur op een toetsinstrument

VIa. Eindtermen Algemene Muziektheoretische Kennis

- heeft relevante en toepasbare kennis van algemene muziektheorie

Indicatoren Algemene Muziektheoretische Kennis:

- leest noten met alteraties in de viool, alt, tenor en bas sleutel
- herkent en benoemt dalende en stijgende intervallen t/m het octaaf: rein, klein, groot, overmatig en verminderd
- herkent en benoemt drieklanken: majeure en mineur, verminderd en overmatig, in grondliggingen en omkeringen
- herkent en benoemt toonladders: majeure en mineur, harmonisch en melodisch, stijgend en dalend, t/m 7 voortekens
- herkent en benoemt authentieke en plagale modi
- herkent en benoemt alle maatsoorten
- herkent en benoemt de antimetrische figuren: duool, triool, kwartool, kwintool, sextool en hemiool
- herkent en benoemt toontrappen, modulaties, tussendominanten en cadensen in meerstemmige tonale muziek
- herkent en benoemt septiemakkoorden in grondliggingen en omkeringen: dominant, groot, klein, kleingroot, verminderd en halfverminderd
- kent de notatiesystematiek van transponerende instrumenten

VIb. Eindtermen Vaardigheid in de Solfège

- beschikt over solfègevaardigheden

Indicatoren Vaardigheid in de Solfège:

- zingt vanaf de stemvork dalende en stijgende intervallen t / m het octaaf: rein, klein, groot, overmatig, verminderd op elke gegeven toon
- zingt vanaf de stemvork kleine, grote, verminderde en overmatige drieklanken zowel stijgend als dalend op elke gegeven toon
- voert a prima vista vanaf de stemvork een onbegeleide solfège uit, met eventuele alteraties en modulaties naar verwante toonsoorten, die gebruik maakt van kwart, halve, achtste en zestiende notenwaarden en overeenkomstige rusten
- voert a prima vista oefeningen uit in een willekeurige maatsoort, bestaande uit hele, halve, kwart, achtste en zestiende notenwaarde, met overbindingen, syncopen, duolen en triolen

3.4 Toetsing

Bovenstaande eindtermen moeten getoetst worden. Indicatoren zijn zo concreet mogelijk geformuleerd om kennis, vaardigheden, inzicht en attitudes meetbaar en toetsbaar te maken.

Hieronder volgen de verschillende toetsingen waarmee zicht wordt verkregen op de ontwikkelingen van de kennis, vaardigheden en attitudes van de cursist. Er is ook aangegeven in welke fase van de opleiding de toetsing plaatsheeft en een indicatie van de tijdsduur die ermee gemoeid is.

I. Toetsing Dirigeren

Fase in de MDO: eindexamen

- dirigeert als examen enkele technische oefeningen waarin genoemde indicatoren worden getoetst (15 minuten)
- dirigeert als examen tijdens een concert waarin
 - o een vooraf met het koor ingestudeerd a capella werk van enkele minuten wordt uitgevoerd
 - o een vooraf met het koor ingestudeerd begeleid werk (piano, orgel of klein instrumentaal ensemble) van enkele minuten wordt uitgevoerd

II. Toetsing Repeteren

Fase in de MDO: eindexamen

- repeteert als examen met een koor aan een minimaal vierstemmige koorzetting waarin de genoemde indicatoren getoetst worden (15 minuten)

III. Toetsing Programmeren

Fase in de MDO: 2^e jaar, laatste semester

- stelt als examen een projectplan voor een avondvullend programma met pauze samen voor een specifiek omschreven koorformatie:
In het projectplan toont de cursist hoe hij op een creatieve manier en met gevoel voor realiseerbaarheid weet om te gaan met het vak programmeren. Hij geeft een inhoudelijke verantwoording van de programmakeuze, hij beschrijft relevante organisatorische aspecten en hij geeft weer hoe hij over het project na afloop wil reflecteren. In het projectplan wordt beschreven:

1. Artistiek concept

- het idee, de droom, de fantasie, de inspiratie

Waarom dit programma, met deze werken, in deze samenhang, in deze bezetting? Wat voor beelden levert dat op en welke gevolgen heeft dat voor de uitvoeringslocatie, voor de vormgeving en opstelling of voor het tijdstip en duur van de uitvoering of voor samenwerkingspartners?

- achtergrond en analyse van het programma

Wat is de context van het programma? Wat speelde er op cultureel, maatschappelijk en politiek terrein? En wat zijn de grote kunstenaars/componisten en belangwekkend gebeurtenissen uit deze tijd? Hoe verhoudt het programma zich tot hen?

- achtergrond en analyse van de werken

Wat is de inhoud van de werken? Welke belevingswereld wordt opgeroepen door de tekst en hoe wordt de tekst verklankt? Wat betekent dit voor de muzikale interpretatie?

2. Organisatorische uitwerking

- Repetitierooster en repetitieplan

Hoeveel tijd is nodig voor het programma en hoe ziet binnen de repetitieperiode de planning eruit? Zijn er belangrijke momenten/fases in de repetitieperiode? Hoe realiseer je doelstellingen per repetitie en per fase en hoe weet je of je op schema zit?

- Voorbereiding, planning en taakverdeling

Wat is nodig om het programma te realiseren en hoe kan dat goed gepland en bemand worden?

3. Evaluatie

Wat is belangrijk voor de evaluatie? Hoe organiseer je die en wie betrek je daar bij? Hoe kun je ervoor zorgen dat opgedane ervaringen en leermomenten in de toekomst gebruikt worden?

- Stelt als examen een literatuurmap samen met 15 titels waarin beschreven
 - titel, componist en/of bewerking
 - jaartallen, bronvermelding, bezetting, tijdsduur
- 5 van deze 15 titels behandelt hij uitgebreid
 - door het beschrijven van de tekst
 - door het geven van een vertaling van de tekst
 - door achtergrond en context informatie te omschrijven
 - door het maken van een harmonische, een ritmische en een vocale analyse
 - door het formuleren van een repetitieplan
 - door het zingen van de koorpartijen met een goede uitspraak
 - door het spelen van de koorpartijen en harmonische verbanden
 - door het dirigeren van de partituur
- Voert als examen een gesprek over het projectplan en de literatuurmap (30 minuten)

Toetsing Communiceren – in de Eindtermen aangegeven door een *

Fases in de MDO: reflectiegesprekken van 15 tot 20 minuten op 3 momenten in de opleiding waarin de cursist reflecteert op zijn communicatie, welke onlosmakelijk verbonden is met dirigeren en repeteren, bijvoorbeeld:

- Als overgangsexamen naar het 2de jaar
- Als voortgangstentamen halverwege het 2de jaar
- Als eindexamen aan het einde van het 2de jaar

- De cursist verzamelt gedurende de opleiding in de vorm van een portfolio bewijzen ten aanzien van zijn communicatieve vaardigheden. In reflectiegesprekken staat het portfolio centraal en reflecteert de cursist hierop.
- In het licht van het onderdeel communiceren bevat het portfolio minimaal:
 - o schriftelijke feedback op de communicatieve vaardigheden door anderen (koorleden, collega's, docenten)
 - o een eigen reflectie op de ontwikkeling van de communicatieve vaardigheden tijdens de stage en de opleiding
 - o een video-opname van een repetitie van ongeveer een half uur met het eigen koor en een schriftelijke reflectie daarop

Toetsing vocale kennis en vaardigheid

Fase in de MDO: overgangsexamen naar het 2de jaar

- een schriftelijk examen van een uur waarin bovengenoemde kennis over stemvorming wordt getoetst

Fase in de MDO: laatste semester van de opleiding

- een groepsgewijs examen van ongeveer 5 minuten waarin één of twee liederen ten gehore worden gebracht met ondersteuning van pianobegeleiding
- het verzorgen van een sessie stem- en koorvorming met een koor van 10 minuten

Toetsing instrumentale vaardigheid

Fase in de MDO: halverwege het 2de jaar

- een examen van 10 minuten waarin bovengenoemde indicatoren worden getoetst

Toetsing algemene muziektheoretische kennis en vaardigheid in de solfège

Fase in de MDO: uiterlijk halverwege het 2de jaar

- een schriftelijk examen van 1,5 uur waarin algemene muziektheoretische kennis worden getoetst
- een examen van 15 minuten waarin solfège vaardigheden worden getoetst door middel van zingen, tikken en spelen

4. Inhoud en Organisatie van de opleiding

4.1 Aanbod

Een opleiding moet een aanbod aan vakken hebben om een MDO te kunnen organiseren. Binnen dat aanbod moet een cursist in de gelegenheid zijn een eigen profiel samen te stellen. Het aanbod van de opleiding bestaat uit lessen, keuzemodules, reflectiegesprekken, studiebegeleiding en examens. Daarnaast wordt ook ondersteuning bij de organisatie van de stage geleverd.

Lessen

- dirigeren
- repeteren
- programmeren
- vocale vaardigheid en kennis
- instrumentale vaardigheid
- algemene muziektheoretische kennis
- solfège

Thematische module

Een thematische module is een door de opleiding naar vorm en inhoud bepaald specifiek cursusaanbod, toegesneden op de profilering van de opleiding en behoeften van de amateur koordirigent. Het biedt oriëntatie en verbreding van de kennis en behoort tot de verplichte lesstof.

Het is van belang dat de aangeboden lesstof van een keuzemodule aansluiting heeft bij het geleerde en een vervolg krijgt in het nog te leren, zeker wanneer wordt gewerkt met een gastdocent.

Naast een *lesaanbod* van plm. 5 uur per module kunnen bijvoorbeeld een *observatie- of hospiteeropdracht* en een *literatuuronderzoek* deel uitmaken van de module. In een verslag zal de cursist zijn reflecties en leerervaringen over het betreffende onderwerp beschrijven.

Een breed scala van onderwerpen kan worden aangeboden, bijvoorbeeld:

- kinderkoor
- vrouwenkoor
- mannenkoor
- seniorenkoor
- kerkmuziek
- lichte muziek
- gregoriaans
- koorregie / podiumpresentatie
- oude muziek
- bestuur & organisatie
- subsidie aanvragen
- organisatie van de dirigentenpraktijk
- arrangeren
- repertoire bronnen
- werken met instrumentale begeleiding

Een opleiding kan binnen de hiervoor beschreven kaders ook zelf een aanbod bepalen. De thematische modules kunnen bij uitstek ook geschikt gemaakt worden voor deelname door dirigenten van buiten de opleiding. Het biedt de opleiding een goede gelegenheid zich te profileren.

Reflectiegesprek

Tijdens de opleiding organiseert de aanbieder op verschillende momenten reflectiegesprekken waarin de cursist reflecteert op zijn prestaties in de opleiding. In deze gesprekken zal hij met name reflecteren op zijn communicatieve vaardigheden en hoe die gebruikt worden bij het dirigeren en repeteren. De reflectiegesprekken kunnen leiden tot het bijstellen van het POP, hetzij op advies van de cursusleider hetzij op verzoek van de cursist. Een verslag van het reflectiegesprek wordt opgenomen in het portfolio.

Studiebegeleiding

Naast de reflectiegesprekken biedt de aanbieder ook op andere wijze en momenten studiebegeleiding aan. Dat kan in de vorm van tussentijds advies bijv. naar aanleiding van een toets, de stage of een hospiteeropdracht.

Onder studiebegeleiding wordt ook verstaan het verschaffen van lesroosters, procedures over examinering, fasering van de opleiding, lesmaterialen etc.. Daarmee moet de cursist een goed beeld krijgen van de organisatie van de opleiding.

Examens

Examens maar ook tussentijdse toetsingen, toetsen hoe het met de ontwikkeling van de cursist is gesteld en in hoeverre de in het Persoonlijk Ontwikkelingsplan en portfolio opgenomen doelen zijn behaald. Resultaten worden in het portfolio opgenomen zodat een compleet beeld ontstaat van de vorderingen van de cursist.

Het is belangrijk examens een stimulerend karakter te geven; daarin past het behaalde studieresultaten te belonen, nieuwe leerdoelen te formuleren en (nog) niet gerealiseerde leerdoelen te concretiseren en van advies te voorzien.

Uiteindelijk maken examens duidelijk of de cursist aan de eindtermen van de opleiding voldoet en een diploma ontvangt. Daarvoor moeten de onderdelen dirigeren, repeteren, programmeren, communiceren, vocale vaardigheid en kennis, instrumentale vaardigheid, algemene muziektheoretische kennis en solfègevaardigheid elk afzonderlijk voldoende worden afgesloten. Zie verder ook het examenreglement, in bijlage E.

4.2 Coördinator, cursusleider, docenten

Het aansturen en afstemmen van processen, het toezien op de kwaliteit, het doceren en ook het toetsen vragen om professionele inzet.

De coördinator is verantwoordelijk voor de facilitering van de opleiding; taken die daar bij horen zijn o.a.: financiën, publiciteit, externe contacten (bijv. afstemming andere cursusplaatsen), afstemming binnen de instelling, afstemming met cursusleider, contracten, aanspreekpersoon klachten, aanspreekpersoon kwaliteitsborging cq. certificering etc..

De cursusleider is verantwoordelijk voor de inhoudelijke en organisatorische aansturing van de opleiding en aanspreekpunt voor coördinator, collega-docenten, gastdocenten, cursisten en extern deskundigen bij examens. Onderwerpen zoals lesrooster, (toelating)examens, lesmaterialen, benaderen gastdocenten, voortgangsgesprekken etc. behoren tot zijn takenpakket.

De docent is verantwoordelijk voor de inhoud van de opleiding; daartoe maakt hij lesplannen op basis van een jaarplanning, zorgt hij met collega's voor inhoudelijke afstemming en draagt lesmaterialen en literatuur aan.

Docenten dienen een HBO Kunstvakopleiding te hebben afgerond (relevante/specifieke muziekvakopleiding, bij voorkeur met didactische bevoegdheid) en te beschikken over relevante werkervaring. Daarnaast is het van belang dat ze affiniteit hebben met het werken met amateur(koor)zangers.

Om de kwaliteit en diversiteit van de kaderopleiding te garanderen is het noodzakelijk dat de deelnemers met meerdere docenten werken. Het docententeam bestaat bij voorkeur uit tenminste drie (vaste) docenten met specifieke kennis; bijvoorbeeld: een koordirigent, een zangpedagoog en een (muziek)theoriedocent (die ook koordirigent is). Daarnaast is het van belang dat de deelnemers kennismaken met de visie van verschillende gastdocenten, bijvoorbeeld in thematische modules.

4.3 Leeromgeving

Onderwijsruimtes

De onderwijsruimte is voldoende geoutilleerd en tenminste voorzien van geschikt meubilair en faciliteiten voor mediagebruik (flip-over, mogelijkheid om beeld en geluid af te spelen, bij voorkeur met internetverbinding). De ruimte is geschikt voor zowel klassikaal onderwijs als werken in kleinere groepen.

Idealiter is de groepsgrootte tussen de 10 en 20 deelnemers. De groep is dan voldoende groot om van elkaar te leren, in verschillende samenstellingen samen te werken en een vertrouwelijke, veilige leeromgeving te creëren. Een kleinere of grotere groep is mogelijk, maar de groepsdynamiek, sfeer en variatie vragen dan extra aandacht. Tot slot kunnen de locatie, bereikbaarheid en uitstraling van de onderwijsruimte een rol spelen voor (potentiële) deelnemers, hoewel deze factoren het leerproces niet of nauwelijks beïnvloeden.

Stage

In de opleiding wordt er door de cursist stage gelopen. Het is een belangrijk en verplicht onderdeel van de opleiding en biedt de gelegenheid om onder begeleiding kennis en vaardigheden te verbreden en te verdiepen en ervaring op te doen. Ongeacht waar, dient de stageplaats een zinvolle leeromgeving te zijn waar de deelnemer voldoende mogelijkheden krijgt om zich te ontwikkelen en daarin goed begeleid wordt.

Een stageplek voldoet daarom aan de volgende criteria:

- biedt aansluiting bij persoonlijke leerdoelen;
- biedt gelegenheid tot observatie;
- biedt gelegenheid om inzingprogramma's te realiseren;
- biedt gelegenheid om te repeteren;
- biedt gelegenheid voor feedback specifiek op de communicatieve vaardigheden;
- biedt begeleiding en feedback door een professioneel dirigent.

Het is aan de opleiding te zorgen dat de koppeling gemaakt wordt tussen praktijk en opleiding, bijvoorbeeld door terugkomdagen, intervisiegroepen of een collegiaal consult. Om de koppeling tussen praktijk en opleiding te waarborgen zijn voor de MDO bijvoorbeeld de volgende richtlijnen geformuleerd.

Een stage kan bijvoorbeeld als volgt ingevuld worden:

De cursist bezoekt minimaal 4 repetities, liefst aaneengesloten, in een periode van 2 maanden met daarin de volgende leeractiviteiten:

- repetitie 1: de cursist observeert, en maakt een verslag van de repetitie:
- repetitie 2: de cursist zingt met het koor in, ongeveer 10 – 15 minuten:
- repetitie 3: de cursist zingt in met het koor, en repeteert daarna maximaal 20 minuten met het koor:
- repetitie 4: de cursist repeteert met het koor (ongeveer 20 minuten).

Als voorbereiding op de stage beschrijft de cursist zijn persoonlijke leerdoelen en hoe hij die denkt te verwezenlijken; dat legt hij voor aan de cursusleider. Na afloop van de stage levert de cursist een stageverslag in en ontvangt van de stagebegeleider een stagebeoordeling. Deze worden verwerkt in het portfolio.

Deelnemers worden geacht zelf een stageplek te zoeken. Om als koordinator goed te functioneren zal de cursist immers ook in staat moeten zijn een eigen netwerk en/of werkring op te bouwen.

De stageplaatsen die de deelnemers aandragen, worden door de cursusleider getest op geschiktheid. De afweging wordt gemaakt aan de hand van bovenstaande criteria en eventuele eigen aanvullende eisen.

Digitale leeromgeving

Het inrichten van een digitale leeromgeving kan bij de opleiding nadrukkelijk aanbevolen worden maar wordt niet verplicht gesteld. De mogelijke functies van een digitale leeromgeving zijn beschreven in §2.5. Ook is daar gewezen op digitale vaardigheden en het gebruik van media die ook binnen de discipline koormuziek van toenemend belang zijn.

De opleiding kan desgewenst een digitale leeromgeving aanbieden met daarin direct beschikbaar lesmateriaal, ruimte voor discussie, contact met docenten, opslag portfolio's en eventueel voor afstandsonderwijs. Ook kan de opleiding deelnemers aanleren dit zelf te ontwikkelen.

4.4 Tijdsbesteding

In de MDO worden verdeeld over verschillende jaren plm. 250 lesuren aangeboden, zijn er ruim 50 examenen nodig en zijn zo'n 15 uur nodig voor het houden van reflectiegesprekken.

Onderstaand overzicht geeft een indicatie van de urenverdeling. Bij de aandacht die er naar de verschillende vakken gaat, ligt het accent op de kernvakken dirigeren, repeteren en programmeren. In onderstaand overzicht is uitgegaan van een opleidingsduur van 2 jaar.

	Jaar 1	Jaar 2	
	Lesuren	Lesuren	totaal
Dirigeren	25	20	45
Repeteren	20	40	60
Programmeren	5	10	15
Vocale vaardigheid en kennis	25	15	40
Thematische module	5	5	10
Solfège	15	20	35
Algemene Muziektheoretische kennis	20	-	20
Instrumentale vaardigheid	5	5	10
Studiedossier / literatuurmap	5	10	15
	125	125	250
	Examenuren	Examenuren	totaal
Dirigeren	-	8	8
Repeteren	-	4	4
Programmeren	-	8	8
Vocale vaardigheid en kennis	2	3	5
Keuzemodule	-	-	-
Solfège	-	8	8
Algemene Muziektheoretische kennis	2	-	2
Instrumentale vaardigheid	-	3	3
Literatuurmap	-	10	10
Studiedossier	-	-	-
	4	44	48
	Uren reflectiegesprek (individueel)	Uren reflectiegesprek (individueel)	
Studiedossier - stage	5	10	15

Bij sommige examens, zoals de eindtoetsing, is het wenselijk dat er meerder docenten aanwezig zijn; dat is in bovenstaand overzicht niet opgenomen.

Naast de les- en examenuren en de uren nodig voor reflectiegesprekken, zijn uren nodig voor docentenoverleg en voor toelatingen. Het is reëel daarvoor in totaal 100 uur te reserveren. Daarnaast vraagt afstemming en coördinatie door de cursusleider nog eens 50 uur.

In totaal ziet het voor de organisator er als volgt uit:

Lesuren	250
Examenuren	50
Reflectiegesprekken	15
Docentenoverleg	40
Toelatingen	20 (2 docenten)
Coördinatie	50
Totaal	425

Daarnaast zijn er de uren nodig voor overhead zoals publiciteit, cursistenadministratie etc.

4.5 Portfolio

In het portfolio beschrijft de cursist zelf zijn eigen leerdoelen, resultaten, reflecties etc.. Het Persoonlijk Ontwikkelingsplan is opgenomen in het portfolio.

Het portfolio:

- is voor de cursist zelf een naslagwerk en geeft een overzicht van de gevolgde onderdelen van uw opleiding;
- wordt standaard aan de extern deskundige voorgelegd zodat deze inzicht krijgt in het traject dat de cursist heeft doorlopen;
- is voor de organiserende instelling een naslagwerk van behaalde resultaten van de cursist. Het bezit van studiedossiers van cursisten geeft data waarin onder meer trends zichtbaar worden wat betreft werkwijze van de instelling, profiel en repertoirekeuze van de cursisten en van vragen en behoeften uit de sector;
- geeft een beeld van de ontwikkeling van de cursist;
- vermeldt het aanwezigheidspercentage;
- vermeldt wanneer de cursist vrijstelling is gegeven (tot een maximum van 25% van het totaal aantal lessen). Ook eerder gevolgde opleidingen staan in het studiedossier. De cursusleider besluit over vrijstellingen.

(Bijlage D)

4.6 Lesmateriaal

Lesmaterialen ondersteunen de docent bij het behalen van leerdoelen. Hij onderscheidt zich als vakexpert, didacticus, pedagoog, ontwerper en coach door de goede materialen te kiezen en ze op een goede manier te gebruiken.

De organisator zal ervoor zorgen dat de cursist tijdig over de benodigde lesmaterialen kan beschikken. Hieronder een overzicht van lesmaterialen. Sommigen daarvan zijn verplichte materialen (onderstreept) er staan geen materialen onderstreept! voor de MDO, anderen worden aanbevolen. De aanbieder kan ook zelf lesmaterialen (laten) ontwikkelen.

Naast lesmateriaal zal de organisator de cursist ook kunnen adviseren op relevante en interessante literatuur. Dat kan gaan om literatuur met een verbredende, verdiepende dan wel oriënterende waarde.

Algemene muziektheoretische kennis

B. Nelleke (1981), Eenvoudige algemene muziekleer, Heuwkemeijer

H. Schouten (2008), Eenvoudige muziekleer, Strengolt United Media

H. Pinksterboer (2008), Tipboek Muziek op papier, Tipboek Company BV

M. Pilhofer (2007), Muziektheorie voor dummies, Pearson Education Benelux

S. Dresden (1972), Algemene muziekleer, Wolters-Noordhoff

Instrumentale vaardigheid

R. Tilanus, Kwintessens, Broekmans & Van Poppel

H. Schouten, Harmonieleer aan de piano, Strengolt

Solfège

G. Blok, Traplopen & Springstof, dl. I-IV, Ascolta

L. Edlund (1974), Modus Vetus / Modus novus, Wilhelm Hansen, Stockholm

M. Egmond, Van 't blad zingen, Broekmans & Van Poppel

Vocale vaardigheid en kennis

K. van der Vinne, In koor: natuurlijk zingen!, Broekmans & van Poppel
A. Reinders, Atlas van de zangkunst, Bosch & Keuning
H. Pinksterboer (2009), Tipboek Zang, Tipboek Company BV
T. Krammer, Meerstemmig Inzingen, Harmonia

Repetitietechniek

H. Noyens & F. Oldenhuis, Doen en laten, Intrada

Dirigeertechniek

F. Oldenhuis & H. Noyens, In Beweging, Basisboek dirigeertechniek, Intrada
B. McElheran, Conducting technique, Oxford University Press

Muziekgeschiedenis

W. Steffelaar, Muzikale stijlgeschiedenis, Uitgeverij Nieuwezijds

Algemene literatuur

Div. Auteurs, De Amateurkunstwijzer, Kunstfactor

Examenmaterialen moeten een beeld geven van het bereikte niveau van kennis, vaardigheden en attitude. Ze moeten zo ingericht zijn dat het niveau op al deze drie gebieden gemeten kan worden en ze omvatten wat daadwerkelijk onderwezen is.

Naast deze functionele inzet kan examenmateriaal ook worden gezien als een uitbreiding van het lesmateriaal. Mits goed ingezet kan er een sterk motiverende werking van uitgaan.

4.7 Publiciteit en werving

Hoewel er met naar schatting zo'n 8.000 amateur koordirigenten een ruime doelgroep voor de MDO bestaat, is het voor een opleiding nodig om de werving van cursisten planmatig aan te pakken. Het is voorstelbaar het onderwerp 'werving' een plaats te geven in het opleidingswerkplan.

De publiciteit zal zich moeten richten op lokaal, regionaal, provinciaal en nationaal niveau en daarvoor is samenwerking en afstemming met andere aanbieders nodig. Ook Kunstfactor zal zich blijvend inspannen om het aanbod van kaderopleidingen en andere vormen van amateurkunsteducatie goed zichtbaar te maken.

Met het organiseren van Open Dagen, het aanbieden van Keuzemodules die ook voor buitenstaanders toegankelijk zijn, en het afficheren van een slotpresentatie vestig je de aandacht op de MDO.

Door samenwerking met andere dirigentenopleidingen, met (stage)koren en met korenorganisaties gaat een opleiding deel uitmaken van een infrastructuur en van een kennisnetwerk; dat bevordert niet alleen de uitwisselingsmogelijkheden, het leidt ook tot een vergroting van naamsbekendheid en bereik.

(Digitale) dirigentenplatforms, Facebook, Youtube zijn middelen die naast de meer gangbare middelen gebruikt kunnen worden in de publiciteitsvoering (het vormen van een netwerk van amateurdirigenten zou zelfs onderdeel van de opleiding kunnen zijn!). Ook lokale radio en tv zijn bruikbare kanalen.

In publicaties en advertenties verdient het aanbeveling de opleiding aan te duiden als:

- Meerjarige Dirigenten Opleiding (MDO), kaderopleiding voor de amateur koordirigent

Dat is een voor het veld en de overheid bekende en gevestigde term. De indruk moet vermeden worden dat het onderwijs betreft van een door het Ministerie van OCW erkende kunstvakopleiding, ook (en juist) wanneer de aanbieder ook een beroepsopleiding muziek aanbiedt. Het moet duidelijk zijn dat het een landelijke kaderopleiding betreft die zich richt op amateurdirigenten.

4.8 Kwaliteitszorg en evaluatie van de opleiding

Het toezicht op de kwaliteit van de kaderopleidingen is landelijk geregeld. Sinds 2007 staat de kwaliteitsbewaking van de kunsteducatie, dus ook van de kaderopleidingen, onder toezicht van de Stichting Certificering Kunsteducatie & Amateurkunst (CKA), www.certificering-ka.nl. De taak van kwaliteitstoezicht op en certificering van kaderopleidingen ligt bij de Commissie Educatie Amateurkunst. Deze Commissie werkt onder verantwoordelijkheid van de CKA.

De aanbieder van een kaderopleiding is zelf verantwoordelijk voor de kwaliteit en kwaliteitszorg van de opleiding, voor de eindtoetsen en voor een goede examencommissie. Om voor certificering in aanmerking te komen dient een opleiding uitgevoerd te worden op basis van een door de CKA erkend raamleerplan. De aanbieder werkt het raamleerplan uit in een opleidingswerkplan.

Opleidingswerkplan

In een opleidingswerkplan werkt de opleidingsaanbieder het door Stichting CKA goedgekeurde raamleerplan concreet uit door nauwkeurig aan te geven wat per les of onderdeel de leerdoelen, leerinhoud, leeractiviteiten en randvoorwaarden zijn. Daarnaast beschrijft het opleidingswerkplan wat de kenmerken zijn van de cursisten, hoe de opleiding georganiseerd wordt, de bevoegdheid van de (gast)docenten, de verschillende vakgebieden en per blok/module wat de inhoud is en hoe die getoetst wordt. Het werkplan beschrijft ook hoe de in het raamleerplan weergegeven uitgangspunten (hoofdstuk 2) geïmplementeerd worden. Tot slot beschrijft het opleidingswerkplan de kwaliteitszorgcyclus (evaluatie en reflectie en bijstelling) en toekomstplannen. Het opleidingswerkplan is consistent met het raamleerplan waarop de opleiding gestoeld is.

Certificering

Bij certificering staat de kwaliteit van de inhoud centraal. Daarnaast wordt ook gekeken naar een aantal facetten daaromheen die van belang zijn voor een goede inhoudelijke kwaliteit van de opleiding, zoals:

- de visie van de opleiding (relatie tot behoeften van het werkveld);
- professionele begeleiding van de deelnemers (competenties van de docenten);
- systematische evaluatie (bevindingen van deelnemers, docenten en externe deskundigen);
- verbetering van de opleiding (op basis van evaluatie);
- facilitaire zaken (accommodatie, stageplaatsen, practicumkoren);
- systeem voor klachtenbehandeling.

Om een opleiding te certificeren brengt een onafhankelijk deskundige eens per 3 à 4 jaar een bezoek. Deze onderzoekt of het niveau van de opleiding voldoet aan de kaders omschreven in dit raamleerplan. De extern deskundige zal zich onder andere een beeld vormen via het opleidingswerkplan en via gesprekken met de opleidingscoördinator, cursusleider, docenten en enkele deelnemers.

Criteria voor certificering zijn te vinden op de website van CKA. Enkel een gecertificeerde opleiding mag aan geslaagden een diploma uitreiken van of namens de CKA.

Nawoord

Totstandkoming

Bij de totstandkoming van het raamleerplan zijn verschillende fases doorlopen:

2009

November fase van voorbereiding
December fase van evaluatie en onderzoek

2010

Januari fase van oriëntatie
Maart fase van beschrijving
Juni fase van toetsing eerste ronde
September fase van beschrijving
December fase toetsing tweede ronde

In de voorbereiding zijn werkgroep en klankbordgroep samengesteld, zijn planning en vergaderschema opgesteld en zijn gesprekken gevoerd met voorzitter en secretaris (later lid werkgroep).

Er is evaluatie en onderzoek gedaan bij oud-cursisten van de laatste drie cursusjaren van verschillende lesplaatsen. Cursisten geven aan (meer) aandacht te besteden aan zakelijke aspecten, communicatie met koor, met bestuur over zakelijke afspraken en motivering van vrijwilligers, repetitietechniek, stage, lichte muziek, arrangeren.

MDO-docenten en coördinatoren zijn bevraagd over hun bevindingen met het gebruik van het raamleerplan; daarin melden ze het raamleerplan vooral als naslagdocument voor eindtermen, urenverdelingen en examenreglementering te gebruiken.

Ter oriëntatie heeft de werkgroep zich gebogen over de positie en historie van de opleiding (binnen het stelsel van kaderopleidingen voor de amateurdirigent, de rollen van verschillende partijen en veranderende taken en verantwoordelijkheden ten aanzien van organisatie en toerusting van de opleidingen), over het werkveld van de amateurdirigent en over de inhoudelijke kaders.

Er is eerst een visie ontwikkeld over de kerntaken van de dirigent en over leren, voort bordurend ook op de MDO docententrainingen 2008-2010.

Bij de beschrijving van de Begin- en Eindtermen is het document “Begin- en eindtermen 2009” als uitgangspunt gehanteerd. *(Het betreft hier een document met de begin- en eindtermen van het hele stelsel cursussen van Oriëntatiecursus tot en met MDO dat Kunstfactor jaarlijks herzielt en uitgeeft)*. Voor de beschrijving van het onderdeel Communicatie is gebruik gemaakt van de scriptie over communicatie van Lieke Broekhuijsen.

Het document ‘Idealen in Praktijk’, een visiedocument over kaderopleidingen in de amateurmuziek van Kunstfactor uit 2007 is als referentie gebruikt. Tussentijds zijn docenten stemvorming geraadpleegd ten aanzien van de inhoud van de vakken stem- en koorvorming. Vervolgens zijn de overige onderdelen van het raamleerplan beschreven.

Toetsing

Tot tweemaal toe zijn voorstellen ter toetsing en reflectie voorgelegd aan de klankbordgroep; eenmaal tijdens de fase van beschrijving, de tweede keer aan het eind ervan.

In de laatste fase zijn noten- en muziekvoorbeelden gezocht, zijn illustraties gemaakt en heeft een eindredacteur de teksten geredigeerd en gecorrigeerd.

Functie en Gebruik

Dit raamleerplan is vrij te gebruiken als basis voor een Meerjarige Dirigenten Opleiding, ook wel kaderopleiding genoemd. De term 'kaderopleiding' wordt binnen de amateurkunstsector gebruikt om opleidingen aan te duiden waarin de gevorderde amateurkunstenaar zijn didactische en artistieke vaardigheden ontwikkelt om zelf leiding te geven aan andere amateurs, hen les te geven of hen te coachen.

Gegeven de huidige infrastructuur van de amateurkoorwereld zijn logische aanbieders voor een dergelijke opleiding:

- provinciale instellingen voor kunst en cultuur die al kaderopleidingen in andere disciplines aanbieden;
- hogescholen voor de kunsten;
- centra voor de kunsten;
- particuliere opleidingsinstituten.

Het raamleerplan Meerjarige Dirigenten Opleiding biedt een actuele basisbeschrijving voor een opleiding tot amateur koordirigent. Het dient als stimulans en leidraad voor bestaande en nog te starten opleidingen, die gericht zijn op de ontwikkeling van (aankomend) koordirigenten. Daarnaast stelt het raamleerplan de nodige kaders voor kwaliteit en kwaliteitstoezicht. De fundamentele in dit raamleerplan kunnen dienen als instrument om de kwaliteit te beoordelen van de dirigentenopleidingen die aangeboden zullen worden. Een erkend raamleerplan is een voorwaarde voor de certificering van opleidingen en dient tevens als toetsingskader.

Aan een kwalitatief goede dirigentenopleiding kan een civiel effect worden toegeschreven. Hoewel de opleiding niet resulteert in een erkende dirigeerbevoegdheid, vergroten de deelnemers na het succesvol afronden van de opleiding hun inzetbaarheid en zijn zij in bezit van een formele erkenning van hun kwaliteiten als koordirigent.

Dit raamleerplan is bestemd voor de volgende actoren binnen opleidingen tot amateur koordirigent:

- de leiding van de opleiding die belast is met het opleidingswerkplan en de inhoudelijke en organisatorische vormgeving van de dirigentenopleiding;
- (gast)docenten die lesgeven aan de dirigentenopleiding;
- stagebegeleiders waar stagiairs ingezet worden;
- deelnemers aan de dirigentenopleiding.

Perspectieven

In de lichte en populaire en musical koormuziek is een gericht aanbod aan educatie voor koordirigenten nauwelijks voorhanden. Dat is opmerkelijk daar waar het gaat om een genre dat zich ten opzichte van de klassieke of meer traditionelere genres steeds sterker manifesteert. Ook in de evaluaties van cursisten klinkt regelmatig door dat men meer aandacht voor lichte muziek wenst. Daar liggen dan ook nog mogelijkheden tot ontwikkeling en uitbreiding. Vanzelfsprekend is het aan een opleidingsplaats om deze gegevens te interpreteren en al dan niet om te zetten in zijn profiel.

Hoewel de MDO een breed georiënteerde opleiding heet te zijn, is het een gegeven dat de huidige MDO's allen een gelijke, enigszins klassiek gerichte oriëntatie kennen. Het is voorstelbaar dat MDO's zich in de toekomst meer onderscheidend gaan profileren en zich daarbij rekenschap geven van de ontwikkelingen en behoeften in het veld. Het is de taak van Kunstfactor om die ontwikkelingen en behoeften voor de aanbieders van opleidingen goed in beeld te brengen, zodanig dat aanbod en behoefte elkaar optimaal kunnen vinden.

Kunstfactor

Kunstfactor heeft dit raamleerplan voor het veld ontworpen maar daarmee houdt haar taak niet op: het gaat er immers om dat het raamleerplan een uitwerking heeft, een effect resorteert.

Kunstfactor wil er voor zorgen dat het gedachtegoed van dit raamleerplan wordt gebruikt.

Daartoe zal het adviseren, stimuleren, inspireren en in open dialoog gaan met de aanbieders en docenten van de MDO. Opdat ideeën en beelden over hoe het is en hoe het kan worden uitgewisseld worden en ontwikkelingen in gang gezet worden.

Kunstfactor is en blijft betrokken bij de inhoudelijke kwaliteit van kunsteducatie.

Kunstfactor:

- adviseert op verzoek over het opleidingswerkplan aan de hand van het raamleerplan;
- stimuleert met betrekking tot inhoudelijke ontwikkeling en kwaliteit, zoals: visie, inhoud, mogelijkheden en betrokken docenten;
- zorgt in samenspraak en in samenwerking met de aanbieder voor uitwisseling van inhoud en kwaliteit op landelijk niveau;
- kan desgewenst tussentijdse presentaties en eindtoetsen bijwonen om zich te oriënteren op de kaderopleiding en het raamleerplan.

Geraadpleegde Literatuur

Monitor Amateurkunst, MAK 2009

Lowyck, J. & Verloop, N. et al. (1995); Onderwijskunde, Noordhoff Uitgevers BV

Ebbens, S. & Ettekoven, S. (2005); Actief leren, APS

Broekhuijsen, L., Leren communiceren in de dirigeerpraktijk, (2008)

Kunstfactor, Visie op Kaderopleidingen “Idealen in Praktijk” (2007)

De Jong, Kanselaar & Lowyck, (2009)

Ebbens, S. & S. Ettekoven, Samenwerkend leren (2005), APS

Ebbens, S. & S. Ettekoven, Effectief leren (2005), APS

Bijlagen

A: Notenvoorbeelden toetsing begintermen

MUZIEKVOORBEELDEN BEGINTERMEN SOLFÈGE

(melodieën a prima vista)

Andante

Two staves of musical notation for an Andante exercise. The first staff is in C major, 4/4 time, with a melody of quarter notes: C4, D4, E4, F4, G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F4, E4, D4, C4. The second staff is in B-flat major, 4/4 time, with a melody of quarter notes: Bb3, C4, D4, Eb4, F4, G4, Ab4, Bb4, C5, Bb4, Ab4, G4, F4, Eb4, D4, C4. The piece ends with a double bar line.

Adagio

Two staves of musical notation for an Adagio exercise. The first staff is in D major, 3/4 time, with a melody of quarter notes: D4, E4, F#4, G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, E4, D4. The second staff is in D major, 3/4 time, with a melody of quarter notes: D4, E4, F#4, G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, E4, D4. The piece ends with a double bar line.

Moderato

Two staves of musical notation for a Moderato exercise. The first staff is in B-flat major, 2/4 time, with a melody of quarter notes: Bb3, C4, D4, Eb4, F4, G4, Ab4, Bb4, C5, Bb4, Ab4, G4, F4, Eb4, D4, C4. The second staff is in B-flat major, 2/4 time, with a melody of quarter notes: Bb3, C4, D4, Eb4, F4, G4, Ab4, Bb4, C5, Bb4, Ab4, G4, F4, Eb4, D4, C4. The piece ends with a double bar line.

MUZIEKVOORBEELDEN BEGINTERMEN SOLFÈGE

(ritmes a prima vista)

Nordisches Lied

R. Schumann uit: "Album für die Jugend"

The first system of the musical score consists of two staves, treble and bass clef, in a common time signature (C). The key signature has one flat (B-flat). The melody in the treble clef starts with a half note G4, followed by quarter notes A4, B4, and C5. The bass clef accompaniment features a steady eighth-note pattern: G3, A3, B3, C4, D4, E4, F4, G4.

5

The second system of the musical score continues from the first system. It consists of two staves, treble and bass clef, in a common time signature (C). The key signature has one flat (B-flat). The melody in the treble clef continues with quarter notes D5, E5, and F5, followed by a half note G5. The bass clef accompaniment continues with the same eighth-note pattern: G3, A3, B3, C4, D4, E4, F4, G4.

Soldatenmarsch

R. Schumann uit: "Album für die Jugend"

Munter und straff

The first system of the musical score for 'Soldatenmarsch' consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. It begins with a forte (*f*) dynamic and features a melody of eighth notes and chords. The lower staff is in bass clef with the same key signature and time signature, providing a rhythmic accompaniment of eighth notes and chords. The system concludes with a double bar line.

The second system of the musical score continues from the first system, starting at measure 9. It maintains the same musical structure and dynamics, with the upper staff in treble clef and the lower staff in bass clef. The system ends with a double bar line.

The third system of the musical score begins at measure 17. The upper staff in treble clef shows a change in the melody, with some measures containing eighth-note runs. The lower staff in bass clef continues with its accompaniment. The system concludes with a double bar line.

The fourth and final system of the musical score starts at measure 25. It features a more active melody in the upper staff, including some sixteenth-note passages. The lower staff provides a steady accompaniment. The system ends with a double bar line.

Deep River

S
A

Deep ri - ver, my home is o - ver Jor - dan, deep

T

Deep ri - ver, my home is o-ver Jor - dan, deep ri - ver,

B

o - ver Jor - dan,

Detailed description: This block contains the first system of musical notation for the song 'Deep River'. It features three staves: Soprano (S), Alto (A), and Bass (B). The Soprano and Alto parts are written in treble clef, and the Bass part is in bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 4/4. The lyrics are: Soprano: 'Deep ri - ver, my home is o - ver Jor - dan, deep'; Alto: 'Deep ri - ver, my home is o-ver Jor - dan, deep ri - ver,'; Bass: 'o - ver Jor - dan,'. The Soprano and Alto parts have a melodic line with some slurs, while the Bass part has a more rhythmic accompaniment.

S
A

ri - ver Lord, I want to cross o - ver in - to camp-ground.

T.

Lord, I want to cross in - to camp - ground.

B.

I want to cross in - to camp - ground.

Detailed description: This block contains the second system of musical notation for the song 'Deep River'. It features three staves: Soprano (S), Alto (A), and Bass (B). The Soprano and Alto parts are in treble clef, and the Bass part is in bass clef. The key signature and time signature remain the same as in the first system. The lyrics are: Soprano: 'ri - ver Lord, I want to cross o - ver in - to camp-ground.'; Alto: 'Lord, I want to cross in - to camp - ground.'; Bass: 'I want to cross in - to camp - ground.' The Soprano part has a long note at the end of the phrase, and the Alto and Bass parts have a similar melodic structure.

MUZIEKVOORBEELDEN BEGINTERMEN DIRIGEREN

(voorbereid lied)

Faja sitong

Musical score for 'Faja sitong' in 2/4 time, key of B-flat major. The score consists of three staves of music with lyrics underneath. The lyrics are: Fa - ja - si - tong no brong mi so, no brong mi so, a - dja ma soe - ma sa ki - ri soe - ma - pi - tjien, a dja ma soe - ma sa ki - ri soe - ma - pi - tjien.

Dona nobis pacem

Musical score for 'Dona nobis pacem' in 3/4 time, key of B-flat major. The score consists of three staves of music with lyrics underneath. The lyrics are: Do - na no - bis pa - cem pa - cem Do - na no - bis pa - cem. Do - na no - bis pa - cem Do - na no - bis pa - cem. Do - na no - bis pa - cem, Do - na no - bis pa - cem.

Deep river

Musical score for 'Deep river' in 4/4 time, key of D major. The score consists of two staves of music with lyrics underneath. The lyrics are: Deep ri - ver, my home is o - ver Jor - dan, deep ri - ver Lord, I want to cross o - ver in - to camp - ground.

B: Notenvoorbeelden toetsing eindtermen

MUZIEKVOORBEELDEN EINDTERMEN SOLFÈGE

(melodie & ritme a prima vista)

Max Reger, uit: "Unser lieben Frauen Traum"

naar: Leonard Bernstein, "warm-up", Chor Aktuell

(dirigeertechniek)

Love is here to stay

George & Ira Gershwin Arr.: Frederic Bolli

Dolce ♩ = 100

Soprano: *p* (summen) *m*

Alto: *p* (summen) *m* du du du

Tenor: *p* (summen) *m*

Bass: *p* (summen) *m* *m*

4

Soprano: *m*

Alto: du *m* *m* *m*

Tenor: *m* *m*

Bass: *m*

7

Soprano: *m*

Alto: du du du du *m* du du du

Tenor: *m*

Bass: *m*

Anbruch

Text: Josef Fink

Heinz Kratochwil, op. 162 a (1933 - 1995)

Tranquillo **p**

S. Ich hö - re _____ die lei-sen Stim-men der Ster - ne, ver-

A. Ich hö - re _____ die lei-sen Stim-men der Ster - ne, ver-

T. **p** a _____ Ich hö-re die lei - sen Stim-men der Ster - ne, ver-

B. **p** a _____ Ich hö-re die lei - sen Stim-men der Ster - ne, ver-

S. streu - te Trau - rig - kei - ten **p** Ich hö - re klein-klir-ren-de

A. streu - te Trau - rig - kei - ten **p** Ich hö - re klein-klir-ren-de

T. streu - te Trau - rig - kei - ten **pp** **p** Ich hö - re klein-klir-ren-de

B. streu - te Trau - rig - kei - ten **p** Ich hö - re klein-klir-ren-de

12 *mf* *mp* *mf* rit.... *mp*

S. Trä - nen im Stein: al - les ruft Dei - ne Nä - he, Dei, ne Nä - he an. Schon der

A. Trä - nen im Stein: al - les ruft Dei - ne Nä - he, Dei, ne Nä - he an. Schon der

T. Trä - nen im Stein: al - les ruft Dei - ne Nä - he Dei - ne Nä - he an. Schon der

B. Trä - nen im Stein: al - les ruft Dei - ne Nä - he an. Schon der

S. ganz neu-e Mor- gen färbt sich sehn süch tig blau. *mp*

A. ganz neu-e Mor- gen färbt sich sehn süch tig blau. *mp*

T. ganz neu-e Mor- gen färbt sich sehn süch tig blau. *mp*

B. ganz neu-e Mor- gen färbt sich sehn süch tig blau. *mp*

C: Model Persoonlijk Ontwikkelingsplan

Naam cursist:

Naam cursusleider:

Datum:

Toelatingstest

1. Wat zijn de resultaten
 - Dirigeren
 - Repeteren
 - Algemene Theoretische Vorming
 - Instrumentale vaardigheid
 - Vocale vaardigheid en kennis

2. Zijn de competenties op niveau van de begintermen? Zijn er speciale aandachtsgebieden?

Verwachtingen opleiding

1. Wat is je motivatie om aan een tweejarige opleiding te beginnen?
2. Welke vaardigheden, kennis en attitude wil je in de opleiding leren ontwikkelen?
3. Heb je een beeld van het niveau dat je over twee jaar bereikt wilt hebben? Hoe verhoudt dat zich tot de eindtermen van de MDO?
4. Hoe zou je jouw manier van communiceren als dirigent (met koor/met bestuur) willen omschrijven? Wat denk je daarin te kunnen ontwikkelen?

D: Model portfolio

De cursist verzamelt gedurende de opleiding bewijzen van de voortgang van de in zijn Persoonlijk Ontwikkelingsplan geformuleerde leerdoelen en de door de opleiding gestelde leeropdrachten. Dat doet hij in het portfolio. Daarnaast biedt het portfolio inzicht in de manier waarop communicatieve vaardigheden worden ontwikkeld.

Het portfolio bestaat uit:

- het persoonlijk ontwikkelingsplan;
- schriftelijke feedback op de communicatieve vaardigheden van de cursist door anderen (koorleden, collega's, docenten);
- een eigen reflectie op de ontwikkeling van communicatieve vaardigheden tijdens de stage en de opleiding;
- een video-opname van een repetitie van ongeveer een half uur met het eigen koor en een schriftelijke reflectie daarop;
- een schriftelijke weergave van de reflecties ten aanzien van de keuzemodule;
- een weergave van de resultaten van tussentijdse tentamens, afrondende examens en reflectiegesprekken;
- een stageverslag en stagebeoordeling.

In de reflectiegesprekken staat het portfolio centraal en reflecteert de cursist hierop. Het studiedossier wordt door de cursist zelf samengesteld en bijgehouden en is standaard ter inzage aan de examencommissie beschikbaar bij de eindtoetsing.

E. Examenreglement

De voortgang van de deelnemer wordt gevolgd door vaardigheidstoetsen, toetsen, tentamens, voortgangsevaluaties, verslaglegging en presentaties. De toetsvormen zijn afgestemd op het karakter van de leergebieden en leerdoelen. Het geheel aan beoordelingen bepaalt het eindresultaat bij het voltooien van de opleiding.

Op verschillende momenten in de opleiding vindt er toetsing plaats. Bij de MDO wordt onderscheiden de *voortgangstoetsing*, de *afsluitende toetsing* en de *eindtoetsing (eindexamen)*. Bij de voortgangstoetsing wordt beoordeeld of de ontwikkeling van de cursist op schema ligt. Als dat nog niet zo is wordt daarvan schriftelijk melding gemaakt in de portfolio. De voortgangstoetsing kan de vorm hebben van een schriftelijke toetsing, een praktijktoetsing of een gesprek.

Bij een afsluitende toetsing (voor de vakken Vocale Kennis en Vaardigheid, Instrumentale vaardigheid en Algemene Theoretische Kennis en Vaardigheid in Solfège) wordt beoordeeld of de cursist voldoet aan de in de eindtermen gestelde eisen. Als de cursist daar nog niet aan voldoet, wordt hij in de gelegenheid gesteld te herkansen. Als de cursist vervolgens ook dan niet voldoet, is het ter beoordeling van de opleiding (coördinator, cursusleider en docenten) de cursist al dan niet in de opleiding te handhaven. De afsluitende toetsing kan de vorm hebben van een schriftelijke toetsing, een praktijktoetsing of een gesprek.

Eindtoetsing

Bij de eindtoetsing worden de volgende onderdelen getoetst en beoordeeld.

- Dirigeren
- Repeteren
- Communiceren

Daarnaast kan ook het praktisch gedeelte van Vocale vaardigheid en kennis worden getoetst, bijvoorbeeld bij het onderdeel Repeteren, in de vorm van een inzingprogramma. Het is aan te raden om dat voorafgaand aan de eindtoetsing vast te leggen. Voor de eindtermen van de verschillende vakken, zie onder.

Om deel te kunnen nemen aan de eindtoetsing moet de deelnemer aan het volgende voldoen:

- de deelnemer is bij een door de opleiding te bepalen percentage van de lessen aanwezig geweest. Indien de deelnemer dit percentage niet gehaald heeft, kan hij geen eindtoets afleggen. De opleiding moet voorzien in een inhaalprogramma om alsnog het vereiste percentage te halen;
- de deelnemer heeft voor alle overige afsluitende toetsingen een voldoende resultaat behaald;
- de beoordelingen van reflectiegesprekken zijn positief;
- de deelnemer heeft de stage afgerond met een positieve beoordeling;
- de deelnemer heeft het onderdeel programmeren afgerond met een positieve beoordeling;
- de deelnemer heeft voor het portfolio een positieve beoordeling.

De opleiding zorgt dat er bij het eindexamen een adequaat practicumkoor aanwezig is; dat zal bestaan uit de cursisten zo nodig aangevuld met zangers en zangeressen van buiten. Er wordt rekening gehouden met de volgende punten:

- een goede balans tussen de stemmen;

- omvang van het koor in verband met beschikbare ruimte;
- voldoende niveau van de deelnemers op het terrein van stemkwaliteit en muzikaliteit;
- er wordt op toegezien dat het koor van voldoende niveau is, maar wel van een gemiddeld niveau.

Commissie

De examencommissie zal bestaan uit deskundigen met specifieke kennis: docenten, de cursusleider en eventueel de coördinator maken in elk geval deel uit van de commissie. Daarnaast is het om verschillende redenen aan te raden een externe deskundige in de commissie op te nemen:

- het geeft de eindbeoordeling een geobjectiveerd gehalte;
- de externe deskundige is in staat een oordeel te geven over het algemene niveau van de opleiding;
- de externe deskundige is in staat een oordeel te geven over het aanbod en de organisatie van de opleiding en kan vanuit zijn positie nuttige adviezen verstrekken over organisatorische en inhoudelijke aspecten.

Profiel van de externe deskundige

De externe deskundige heeft bij voorkeur een goed beeld van de situatie van andere vergelijkbare opleidingen. Daarnaast voldoet hij aan de volgende criteria:

- vakopleiding conservatorium of gelijkwaardige opleiding, bij voorkeur op een voor de koorsector relevant vakgebied;
- ervaring in muziekpedagogische, docerende en leidinggevende functies en/of dirigeerpraktijk;
- capaciteiten om de praktijk van een kaderopleiding te beoordelen en eventuele fundamentele fouten te constateren;
- gedegen kennis van en inzicht in het raamleerplan MDO;
- goede contactuele eigenschappen, een goed beoordelingsvermogen en een positiefkritische houding;
- bereidheid om zich te verdiepen in nieuwe ontwikkelingen van de kaderopleidingen, zowel wat betreft de examens als de inhoud en didactiek;
- een positieve instelling met betrekking tot handhaving cq. verbetering van het peil van de Nederlandse Muziek;
- commitment aan het uitdragen van de inhoudelijke kaders zoals beschreven in het betreffende raamleerplan.

De opleiding zal de externe deskundige voorafgaand aan het examen de volgende bescheiden doen toekomen:

- raamleerplan;
- examenreglement;
- opleidingswerkplan;
- tijdschema.

Bij het eindexamen ligt daarnaast ter inzage aan de externe deskundige het portfolio van de kandidaat. Ook zorgt de opleiding voor de partituren van de te repeteren en uit te voeren muziekwerken.

Eindbeoordeling

Om de MDO met een diploma te kunnen afsluiten moet de deelnemer alle onderdelen van de cijferlijst met een voldoende resultaat afsluiten. De beoordeling kan in cijfers dan wel in begrippen worden beschreven.

Herkansing

Als blijkt dat de cursist bij het eindexamen nog niet voldoet aan de in de eindtermen gestelde eisen, dan is er gelegenheid tot herkansing. De opleiding dient die gelegenheid te faciliteren binnen een periode van twee jaar. Het staat de opleiding daarbij vrij om te bepalen **waar** de herkansing van de eindtoets het beste kan plaatshebben. Dat kan ook een andere dan de eigen opleidingsplaats zijn.

Diploma

Bij het met voldoende resultaat afsluiten van alle onderdelen van de opleiding wordt aan de cursist een diploma uitgereikt. Het landelijk erkend diploma wordt verstrekt door de Stichting Certificering Kunsteducatie & Amateurkunst. Hier kan de aanbieder de diploma's aanvragen. De deelnemers die de Meerjarige Dirigenten Opleiding met goed gevolg hebben doorlopen ontvangen het diploma dat door de Stichting Certificering Kunsteducatie en Amateurkunst wordt verstrekt.

Eindtermen, indicatoren en toetsing

De eindtermen en indicatoren met een * hebben betrekking op het onderdeel Communiceren.

I Eindtermen Dirigeren

- heeft een heldere dirigeertechniek (kennis en vaardigheid)
- laat een muzikale interpretatie en emotie zien tijdens het dirigeren in gebaar, mimiek en fysieke uitstraling (vaardigheid en attitude)*
- communiceert tijdens het dirigeren op affectieve wijze (vaardigheid)*

Indicatoren Dirigeren

- neemt een goede fysieke houding aan tijdens het dirigeren
- beschikt over een soepele en vloeiende basisbeweging tijdens het dirigeren
- dirigeert dirigeerschema's in 1-, 2-, 3-, 4-, 5-, 6-, 7
- verdeelt indien nodig de bewegingen van een dirigeerschema onder
- kan veranderingen van maatsoorten dirigeren
- maakt onderscheid in een activerende en een doorgaande dirigeerbeweging
- geeft inzetten op en binnen de tel aan in elk dirigeerschema
- dirigeert afsluitingen, fermates, ademhalingsplaatsen, rusten, lange noten en cesuren
- dirigeert tempoveranderingen, dynamische veranderingen en veranderingen van karakter en klankkleur
- gebruikt tijdens het dirigeren een onafhankelijke linkerhand waarmee inzetten, accenten en dynamiek aangegeven worden
- gebruikt een ondersteunende en gevarieerde mimiek tijdens het dirigeren*
- straalt muzikaliteit en gedrevenheid uit tijdens het dirigeren*
- inspireert zangers en musici door zijn algemene uitstraling tijdens het dirigeren*
- maakt (oog)contact met de koorleden zodat deze zich betrokken voelen*
- hanteert de lichaamstaal, mimiek en gestiek effectief*

Toetsing Dirigeren

- dirigeert als examen enkele technische oefeningen waarin genoemde indicatoren worden getoetst (15 minuten)
- dirigeert als examen
 - o een vooraf met het koor ingestudeerd a capella werk van enkele minuten dat wordt uitgevoerd
 - o een vooraf met het koor ingestudeerd begeleid werk (piano, orgel of klein instrumentaal ensemble) van enkele minuten dat wordt uitgevoerd

II. Eindtermen Repeteren

- beschikt over een efficiënte en effectieve repetitietechniek (kennis en vaardigheid)
- plant en structureert een repetitie - korte termijn (kennis en vaardigheid)
- plant en structureert een repetitieproces - middellange en lange termijn (kennis en vaardigheid)
- is in staat tijdens het repeteren een klankvoorstelling te realiseren
- creëert een veilig en inspirerend werkklimaat (vaardigheid en attitude)*

Indicatoren Repeteren

- bereidt de partituur en de repetitie voor:
 - weet hoe de partituur klinkt (klankvoorstelling)
 - kan de partituur dirigeren
 - heeft iets te vertellen over de achtergrond en context van de partituur (analyse)
 - kan de tekst goed uitspreken en weet de betekenis van de tekst
 - schat de beginsituatie van de repetitie goed in
 - formuleert doelstellingen voor de repetitie
 - bedenkt strategieën om zijn doelstelling tijdens de repetitie te realiseren (werkvormen)
 - maakt een planning van de repetitie
- werkt tijdens de repetitie vanuit zijn voorbereiding
 - realiseert doelstellingen
 - houdt zich aan de planning
 - varieert met verschillende werkvormen
 - heeft een goed werktempo en varieert hierin
 - geeft vocaaltechnische aanwijzingen ter verbetering van de klank
 - weet een muzikale sfeer en klankvoorstelling over te brengen
- werkt aan een veilig en inspirerend werkklimaat*
 - stimuleert het nemen van initiatief en verantwoordelijkheid binnen het koor
 - houdt in zijn taalgebruik, omgangsvormen en manier van communiceren rekening met het niveau en de leefwereld van de koorleden
 - luistert naar de koorleden en reageert op wat er sociaal gebeurt in het koor
 - laat iedereen in zijn waarde en zorgt ervoor dat de koorleden respect opbrengen voor hem en voor elkaar
 - gebruikt vaktermen die bekend zijn bij de koorleden, of zo nodig worden uitgelegd, waardoor de aanwijzingen betekenis hebben
 - spreekt op een prettige manier, met voldoende rust, helderheid en nadruk
 - zendt verbale en non verbale boodschappen uit die in overeenstemming zijn met elkaar
 - geeft opbouwende instructies en feedback
 - evalueert na de repetitie zijn voorbereiding en de repetitie

Toetsing Repeteren

- repeteert als examen met een koor aan een minimaal vierstemmige koorzetting waarin de genoemde indicatoren getoetst worden (15 minuten)

Eindtermen Vocale Vaardigheid en Kennis

- beschikt over een goede zangtechniek (vaardigheid)
- is in staat om zich muzikaal en expressief te uiten in het zingen (vaardigheid en attitude)
- heeft relevante en toepasbare kennis over stemvorming en klank en koorvorming (kennis)

Indicatoren Vocale Vaardigheid en Kennis

- neemt een goede houding aan tijdens het zingen
- heeft een goede ademtechniek
- zingt zuiver

- zingt goed legato
- is muzikaal expressief tijdens het zingen
- stelt relevante inzingprogramma's samen ter voorbereiding op een koorrepetitie
- geeft in een koorpartituur vocale moeilijkheden aan
- bedenkt strategieën om vocale problemen in een koorpartij op te lossen
- bedenkt methoden om gericht aan klank- en koorvorming te werken
- heeft kennis over houding, ademhaling, resonansgebruik, klinkervorming, articulatie en registers

Toetsing vocale kennis en vaardigheid (relevant voor het eindexamen)

- het verzorgen van een sessie stem- en koorvorming met een koor van 10 minuten

F: Klachtenbehandeling

De organiserende instelling van de kaderopleiding stelt een klachtenregeling op. Deze moet bij alle betrokkenen en de cursisten bij het begin van de opleiding bekend zijn. De regeling heeft betrekking op:

- de organisatie van de opleiding (faciliteiten, het lesaanbod, individuele aandacht etc..)
- de inhoud van de opleiding
- de beoordeling van examens
- het doceren

Indien een cursist niet tevreden is, wordt dit in principe eerst besproken met de direct betrokkene, in de meeste gevallen de docent of cursusleider. Indien dit niet tot een oplossing leidt, is de coördinator van de opleiding het aanspraakpunt. Wanneer ook dat niet tot een oplossing leidt kan de directeur van de instelling aangesproken worden en indien dat geen soelaas biedt, kan de deelnemer zich wenden tot de Stichting Certificering Kunsteducatie & Amateurkunst.

G: Cijferlijst

Behorende bij het diploma van de Meerjarige Dirigenten Opleiding

Naam

Geboortedatum

Geboorteplaats

Dirigeren

Repeteren

Programmeren

Communiceren

Vocale Vaardigheid en Kennis

Instrumentale Vaardigheid

Algemene Muziektheoretische Kennis

Solfège Vaardigheid

Uitslag

Leden van de examencommissie

Extern deskundige

H: Evaluatie van de opleiding

Aan de hand van bijgaande vragen kan een opleiding haar eigen functioneren in beeld krijgen.

Aandachtspunten

Algemeen

- Is de voorgenomen opzet voor de cursisten duidelijk?
- Sluit de opleiding aan bij de achtergrond van de cursisten?
- Komen verwachtingen van de cursisten uit?
- Hebben er tussentijds cursisten de opleiding verlaten en waarom?
- Op welke plaats (locatie) wordt de opleiding uitgevoerd en voldoet deze?
- Hebben er tussentijds bijstellingen plaatsgevonden met betrekking tot de uitvoering van de kaderopleiding?

Organisatie

- Hoe beoordelen de cursisten de organisatie van de opleiding?
- Hoe beoordelen de cursisten de cursusleider, de docenten?
- Hoe beoordelen de cursisten de gastdocenten?

Inhoud

- Is het aanbod van de opleiding de cursisten duidelijk gemaakt?
- Is de inhoud door coördinator en docenten geëvalueerd en wat is daarbij uitgekomen?
- Zijn de docenten door de organisator geëvalueerd en wat is daar uit gekomen?
- Zijn gastdocenten tevreden over de organisatie en coördinatie?

- Welke vakken beoordelen de cursisten positief?
- Welke vakken beoordelen de cursisten negatief?
- Welke vakken worden gemist en hoe wordt hiermee omgegaan?
- Hoe beoordelen de cursisten de tussentijdse evaluaties (reflectiegesprekken)?
- Hoe beoordelen de cursisten de stage?
- Hoe beoordelen de cursisten de keuzemodules?
- Hoe beoordelen de cursisten de eindtoetsing?

- Wat zijn de achtergronden (leeftijd, beroep, opleiding) van de cursisten?
- Wat zijn de verwachtingen van cursisten?

Conclusies

- Welke organisatorische verbeteringen kunnen worden aangebracht?
- Welke inhoudelijke verbeteringen kunnen worden aangebracht?
- Hoeveel deelnemers hebben hun diploma gehaald?
- Naar welke koren zijn de cursisten doorgestroomd?

Nazorg en scholing

- In hoeverre worden de cursisten door de organisator ondersteund bij het vinden van een passend koor?
- In hoeverre worden de cursisten na de opleiding gevolgd?
- In hoeverre vindt er nog na- en bijscholing plaats?
- Aan welke na- of bijscholing hebben cursisten behoefte en in hoeverre wordt hierop ingespeeld?

Partners in het veld

- Wie zijn partners in het veld? (Graag benoemen zoals korenorganisaties, onderwijsinstellingen, kunstencentra, subsidiegevers etc.).
- In hoeverre worden partners op de hoogte gesteld van afgestudeerde cursisten?
- In hoeverre worden wensen van de partners met betrekking tot de kaderopleiding gerealiseerd?
- In hoeverre is er ondersteuning vanuit Kunstfactor?

Route certificering Commissie Educatie Amateurkunst

- Onderdeel van het gericht en structureel werken aan de kwaliteit van de opleiding en van de certificering is het evalueren en verbeteren van de opleiding. Dit kan beschreven worden in een evaluatieverslag waarna het opleidingsplan aangescherpt kan worden.
- Dit verslag met voorgenomen verbeterpunten wordt voorafgaand aan een bezoek van een extern deskundige opgestuurd aan het secretariaat van de CKA.
- De punten kunnen nog vergeleken worden met de criteria voor certificering die bij de CKA op te vragen zijn.
- De verbeterpunten moeten terug te vinden zijn in het aangescherpte opleidingsplan.

I: Informatie en literatuur

S. Ettekoven & E. van Vliet, *Gebruik je Hersens!* (2009), APS
S. Ettekoven & I. Verheggen, *Leiding geven aan Leren* (2009), APS
A. van Emst, *Vuistregels voor diep en duurzaam leren* (2008), APS
HJ. Honing, *Iedereen is muzikaal* (2010), Nieuw Amsterdam
N. Mertens, *De X-factor van de leraar* (2009), APS
J. Remmerswaal, *Handboek Groepsdynamica* (2008), Nelissen
De kracht van muziek, www.muzykelt.nl
Kunst, heel gewoon, www.cultuurnetwerk.nl

Colofon

Dit raamleerplan Meerjarige Dirigenten Opleiding (MDO) is in 2010 ontwikkeld en geschreven door Hans Noyens, adviseur Muziek Kunstfactor, in samenwerking met een werkgroep en een klankbordgroep.

De werkgroep bestond uit:

Ramon van den Boom (consulent vocale muziek Kunstbalie Tilburg)
Wilko Brouwers (docent MDO Utrecht)
Anton Klerx (voorzitter)
Fokko Oldenhuis (docent Applicatie-opleiding HKU)
Noortje de Vries (onderwijskundige UvA)

De klankbordgroep bestond uit:

Louis Buskens (docent koordirectie conservatoria Groningen en Tilburg)
Jan Jongbloed (docent ATV Rotterdams Conservatorium)
Tijs Krammer (docent lichte muziek Conservatorium Alkmaar)
Jan Pardon (afdelingshoofd Muziek Utrechts Centrum voor de Kunsten)
Evert Ruiten (consulent KCO Overijssel)
Dominique Schreurs (coördinator opleidingen Hogeschool Kreato Thorn)

De eindredactie was in handen van Ingrid Smit van Kunstfactor

Dit raamleerplan voor de kaderopleiding Meerjarige Dirigenten Opleiding is in 2010 door Kunstfactor samengesteld en gepubliceerd. Het raamleerplan is gratis te downloaden van de website van Kunstfactor en door iedereen vrij te gebruiken als leidraad voor de scholing van amateur koordirigenten. Overname van teksten is toegestaan met bronvermelding.
www.kunstfactor.nl / Kunstdisciplines / Muziek

© Kunstfactor 2010

Tenzij anders schriftelijk overeengekomen, geeft Kunstfactor u als lezer/gebruiker het gebruiksrecht ten aanzien van dit Raamleerplan, inclusief bijlagen. Dit gebruiksrecht geldt uitsluitend voor gebruik door uzelf, overdracht van het gebruiksrecht aan derden is uitgesloten. Het is niet toegestaan om inhoudelijk, tekstueel of anderszins wijzigingen aan te brengen in de werken. Het gebruiksrecht voorziet niet in gebruik ten behoeve van commerciële doeleinden. De overdracht van de rechten van intellectuele eigendom, waaronder het auteursrecht, rustend op de door Kunstfactor opgestelde of ontworpen werken zijn bij het gebruiksrecht niet inbegrepen. Kijk voor voorbeelden van raamleerplannen van andere disciplines en/of publicaties over muziek op www.kunstfactor.nl.